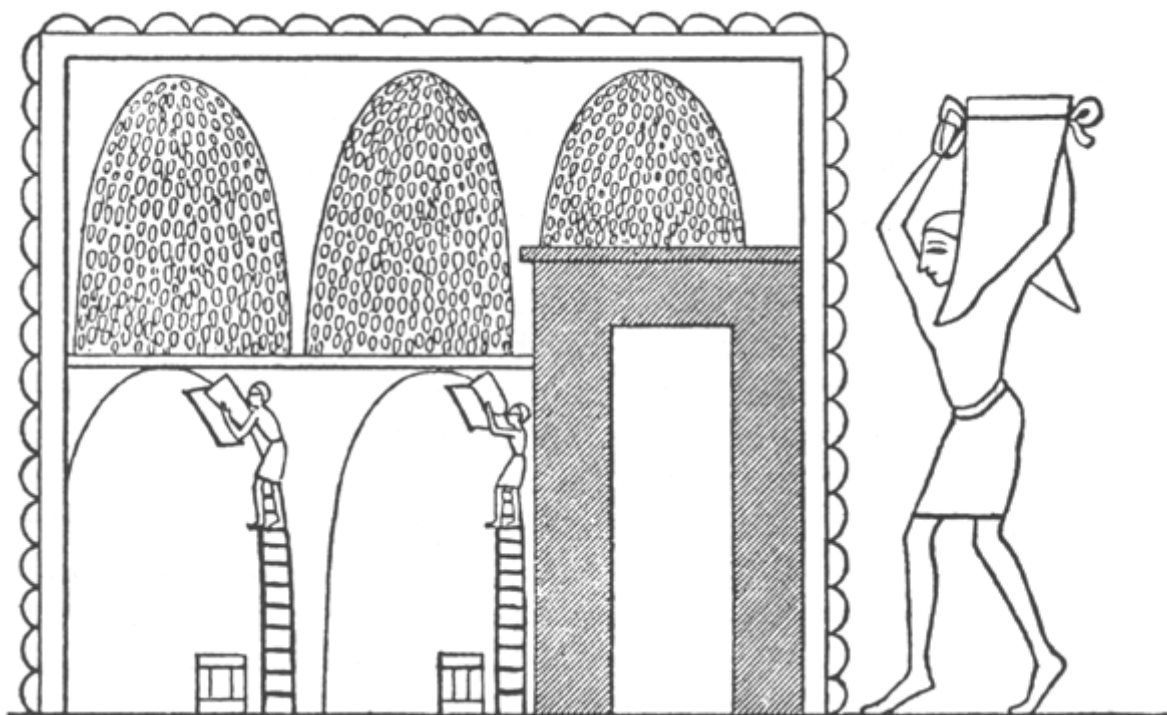

Gábael: az öreg Tóbiás rokona a médiái Rágesban. A fiatal Tóbiást ~hez küldte apja a letétbe helyezett 10 talentum ezüstért (Tób 1,14; 4,1.20; 9,6).

gabbata (vsz. az arám gabbeta 'a domb, a magaslat' szóból), lithosztrotosz (gör. 'kövel kirakott'): az a nagy kőlapokkal borított udvar, ahol Pilátus ítélőszéke állt (Jn 19,13). L.-H. Vincent az → Antonia-vár belső udvarával azonosította, amelyet részint a Notre Dame de Sion, részint pedig a ferencesek háza alatt fedeztek föl. Méretét a feltárás eredményei alapján 2500 m²-re becsülte, és annak bizonyosságát látta benne, hogy Jézus perének az Antonia-vár volt a színhelye. Más szerzők (F.-M. Abel, P. Benoit, C. Kopp) viszont a → praetoriumra gondolnak Heródes egykori palotájában, s azzal érvelnek, hogy a 'domb, magaslat' elnevezés arra még jobban illik. Annyi bizonyos, hogy a Heródes palotája előtti tér különleges kövekkel van kirakva, így nevezhették egyszerűen kövezett helynek.

gabona: A Biblia korában az irodalom és a régészet tanúsága szerint kevesebb fajta ~t termesztettek Palesztinában, mint napjainkban. Az ásatások során csak búzát (Megiddó, Szichem, Bet-Seán, Gézer és Dibon), valamint árpát (Gézer) találtak. Az ismert ~ félék a Biblia szerint: → árpa, → búza, → köles, → tönköly. Ter 26,12; 27,28: már az ósátyák termesztettek ~t. A ~ betegsége a ~rozsa, a ~ragya, a ~üszög (MTörv 28,22; 1Kir 8,37; Ag 2,17). – Az ÚSz-ben átvitt értelemben szerepel, jelképekül szolgál: Jn 12,24; 1Kor 15,37.

gabonarakar, csűr, magtár: A Bibliában sok helyen előfordul (Neh 10,38 kk.; Péld 3,10; Jer 50,26; Jo 1,17; Ag 2,19; ezenkívül a Ter 41,48 kk. is föltételezi). A palesztinai-szíriai partvidéken egyszerű ~akat építettek, de monumentális silókat, kör alakú ~akat is vágtak a sziklába, különösen a helyőrségi városokban; Bet-Seánban az egyiptomi ~ 400 hl-nél nagyobb befogadóképességű volt. A gabona beöntéséhez fent volt a nyílás, amelyet létrán lehetett elérni. A nagy ~hoz spirál alakban rámpát is építettek, erre fölhajthatták a gabonával megrakott szamarakat is. Bet-Semesben és Megiddóban nagyon szép, földbe, sziklába vájt, kikövezett ~t találtak; az egyik 5,80; a másik 7 m mély. Megiddóban a levezető spirál alakú lépcső is fennmaradt. Hogy az emelt alapzaton álló, hosszú, keskeny termekre tagolódó, vastag falú épületek Bet-Semesben (a rezidenciához csatlakoztatva) és Lachisban vajon ~ak voltak-e, nem lehet egyértelműen megállapítani.

55. Gabonarakár egyiptomi ábrázolása az Újbirodalom korából

Gábor (héb. Gabriel 'Isten embere' v. 'Isten erősnek bizonyult'): egy angyal neve (nem arkangyalé; arkangyalként ~t először más források említik, nem a Biblia; → főangyal). Az ÓSz-ben megmagyarázza Dánielnek látomása (kos, kecskebak) értelmét (Dán 8,16–26) és a 70 év (vö. Jer 25,11; 29,10) jelentését (Dán 9,21–27). Az ÚSz-ben először Zakariásnak jelenik meg, tudtul adja neki fia, Keresztelő János születését (Lk 1,11–20), magáról pedig azt mondja (1,19), hogy az Úr színe előtt áll (vö. Tób 12,15). Hírül viszi Máriának a megtestesülést s hogy Isten őt választotta ki a Megváltó édesanyjául (Lk 1,26–38). Ezúttal magáról nem mond semmit, Lukács evangélista nevezi ~nak (1,26). ~ tehát Isten küldötte.

Gád (héb. 'boldogság, szerencse'): **1.** Izr. egyik törzsének (gaditák) ősatya, Jákob és Szilpa fia (Ter 30,10 kk.). A 49,19 így jellemzi: „rablóbandák szorongatják, de ő a sarkukban van, üldözi őket”; a MTörv 33,20 kk. oroszlánhoz hasonlítja. A törzs fegyverforgató férfiainak száma 45 650, ill 40 500 fő (Szám 1,24, ill. 26,15–18). A leszármazottak: Ter 46,16; Szám 26,15–18; 1Krón 5,11–17. A törzs a Jordántól K-re eső vidéken telepedett le, a Jabbok és az Arnon között (Szám 32,31–36), így ~ fiai a moabiták szomszédai lettek. Az amoriták szorongathatták őket (Jer 49,1). Területüket és határaikat Józs 13,24–28; Szám 32,34–37; 1Sám 13,7 és 2Sám 24,5 írja le: Gileád, ill. Aroer, Jazer és Gileád mellett. A fogság utáni időben Ez 48,27 kk., 34 és a Jel 7,5 Izr. 12 törzse közt szerepelteti őket. – **2.** próf. (1Sám 22,5), Dávid látóembere (2Sám 24,11–14; 1Krón 21,9–13). Egyike volt azoknak, akik megírták Dávid tört.-ét (29,29); Dávid uralma alatt részt vett Dávid királlyal és Nátán próf.-val a kultusz rendjének kialakításában. – **3.** ismeretlen eredetű szemita istenség; az ÓSz-ben egy helyen szerepel, → Menivel együtt (Iz 65,11). A neve alapján, amely minden bizonnyal összefügg a gadad 'benyomul' tövel és ennek magyarázata (Ter 30,11) alapján föltehető, hogy szerencsét hozó isten volt és a neve váratlan szerencsét jelent. A név 2 helységnévben is föllelhető (pl. Józs 11,17: Baal-Gad; 15,37: Migdal-Gad), és része több személynévnek (Gaddi, Gaddiel, Azgad). Ez arra mutat, hogy kánaáni hatásra az izr.-k is tisztelték, miként a nabateusok, az arabok és Palmira lakói is, az adatok szerint.

Gadara: hellén város a Jordántól K-re, kb. 10 km-re a Genezáreti-tótól; a → Tízváros egyike. Lehetséges, hogy területe egészen a Genezáreti-tóig terjedt (vö. Mt 8,28; Mk 5,1: gerazaiak = gadaraiak; Lk 8,26: gerazaiak = gadaraiak). Romjai a Mukes nevet viselik; a régi nevet tőle K-re a Dzsedar örzi. Ez a város nem tévesztendő össze Perea fővárosával (ma En Dzadír).

Gájusz: 4 férfi neve az ÚSz-ben. – **1.** A macedóniai ~ Pál kísérője volt. Az efezusi Demeter ezüstműves zavargásával kapcsolatban szerepel (ApCsel 19,29). – **2.** A derbei ~ szintén Pált kísérte a 3. missz. úton (20,4). – **3.** A korintusi ~t, Pálnak és kísérőjének házigazdáját maga Pál keresztelte meg (Róm 16,23; 1Kor 1,14). – **4.** Szt. János 3. levelének címzettje.

Galácia: a → galaták földje Kisázsiaiban.

galamb: A Biblia korában több faja élt Palesztinában (Én 2,14; Jer 48,28; Ez 7,16). Szegény emberek is tenyésztették (Lev 5,7). Ugyanígy ismerték a gerlét is (pl. Jer 8,7); 3 faj élt Palesztinában. A turbékolást mintegy a siratóének egyik változatának tekintették (Iz 38,14; 59,11; Náh 2,8). Fölfigyeltek a ~ gyors röptére (Zsolt 55,7) és szelídségére, egyszerűségére (Mt 10,16). A kedves szemét a ~ szeméhez hasonlították (Én). A vízözön idején Noé úgy szerzett tudomást a víz állásáról, hogy 3 ízben kibocsátott egy-egy ~ot; közülük az 1. visszatért, a 2. olajágot hozott, a 3. már szárazföldet talált, tehát nem tért vissza (Ter 8,8 kk.). A ~ volt az egyetlen madár, amelyet föl lehetett áldozni tisztulási áldozat (Lev 12,6,8: asszony; vö. Lk 2,24; Lev 15,14: férfi) alkalmával, amikor valaki nazir lett és fogadalmat tett

(Szám 6,10), v. ha szegény volt (Lev 5,7; 14,22). Minthogy a tisztulási áldozat gyakori volt, a Templomban árusították (Mt 21,12). – Hogy az Isten Lelke ~ alakjában szállt le Jézusra (3,16), az talán abban leli magyarázatát, hogy a rabbik ~ként képzeltek maguk elé a Szentlelket, aki a teremtés idején a vizek fölött lebegett. → Szentháromság.

galaták: kelta törzs. Ázsiából származnak, s Kr. e. 530 k. meghódították Közép-Európát, ill. Galliát, majd behatoltak az Ibériai-félszigetre és Itáliába, végül 360: átvonultak Makedónián és Görögországon. Nagy Sándor halála (Kr. e. 323) után tovább vonultak Kisázsia, különösen amikor Bitinia királya, Nikomédész szolgálatába fogadta őket. Először csak egy-egy vidéket kaptak, de idővel elfoglalták a szomszédos Frigiát, Kappadókiát és Pontuszt. Ezek alkották Bitiniával Galáciát. Először szövetségek a szír IV. Antiokhoszsal a róm.-ak ellen, de később a róm.-akhoz pártoltak, és az ő szövetségeseiként harcoltak Mithridatész (ur. Kr. e. 74–64) ellen. Ellenszolgáltatásul újabb területeket kaptak a róm.-aktól, sőt fejedelmük, Deiotarusz királyi címet is kapott. Halála (Kr. e. 40) után Amüntász követte a trónon; uralma alatt a birodalom Pizidiára, Pamfilia egy részére, Likaóniára, Frigiára, Izauriára és Kilikiára is kiterjedt. Így birtokukba kerültek azok a városok (Antióchia, Ikónium, Lisztra és Derbe), amelyeket Pál ap. 1. missz. útján fölkeresett. Amüntász halála (Kr. e. 25) után ez az egész terület róm. tartomány lett. A népesség kevert volt. A tkp.-i ~ közé gör.-ök, róm.-ak és kis számban zsidók vegyültek (vö. Gal 2,15; 3,13; 1Pét 1,1). A ~ még sokáig őrizték szokásaikat, sőt Szt. Jeromos szerint a nyelvüket is. A vallásukba sok idegen elem vegyült (pl. a fríg misztériumokból). 2Tim 4,10: itt Galácia Galliát is jelentheti.

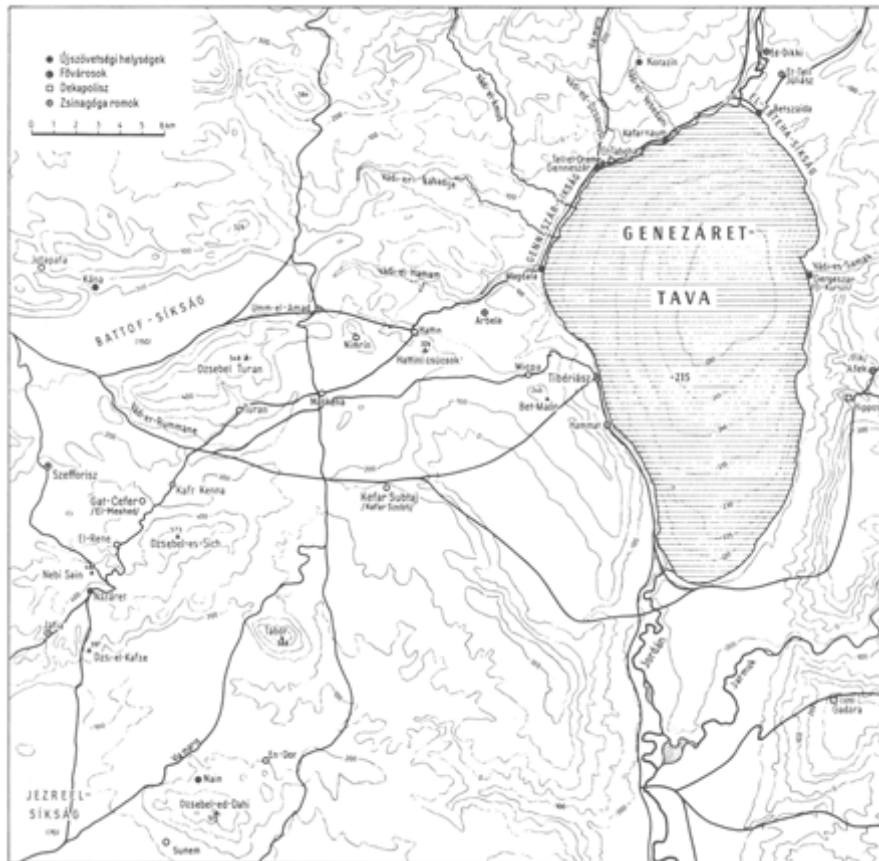
Galatáknak írt levél, Gal: protokanonikus úsz-i irat, Pál ap. levele. – I. Keletkezése. Vsz. a Kisázsia É-i részén elterülő Galácia lakosainak (→ galaták) írta Pál, akiknek 2. és 3. missz. útján hirdette Krisztust (ApCsel 16,6; 18,23). Némelyek (mindenekelőtt A. M. Ramsay) Antióchia, Ikónium, Lisztra és Derbe lakóit értik rajtuk; ezek a városok Galácia róm. tartomány területén feküdtek, és 1. missz. útján Pál sorra járta őket. Ez utóbbi föltevést bizonyos apologetikai előítélet is támogatja. Az ApCsel és a ~ között ui. jelentős eltérések mutatkoznak. A ~ szerint Pál csak 2-szer járt Jeruzsálemben (Gal 1,18; 2,1), az ApCsel szerint legalább 3-szor (9,26; 12,25; 15,2); ugyanígy eltér Pálnak az ap.-i zsinatról szóló beszámolója (Gal 2,1–10) is az ApCsel 15-től. Pál szerint nem fűztek hozzá semmit ahhoz, amit ő tanított (Gal 2,6), az ApCsel 15,29 viszont tilalmakat tartalmaz. Ezzel szemben az ApCsel nem említi, hogy a feladatokat megosztották egymás között (Gal 2,9). Ha a ~ az ap.-i zsinat előtti időből való volna, a nehézségek elhárulnának, de akkor a levél címzettjei nem lehetnének az É-i galaták, mert őket Pál csak az ap.-i zsinat után kereste fel. Így inkább azt kell tekintetbe venni, hogy a ~ is, az ApCsel is meghatározott céllal íródott, és nem számol be minden eseményről. – A Róm és a ~ közötti hasonlóságból némelyek arra következtetnek, hogy a ~ nem sokkal a Róm előtt, Kr. u. 56–57: keletkezett, vsz. Korintusban. – A levél indítékáról is eltérnek a vélemények. Annyi bizonyos, hogy judaisták (nem gnosztikusok!) érkeztek Galáciába, s ezek rá akarták kényszeríteni a pogánykeresztyenyekre a zsidó törv.-t, főleg a körülmetélést. Csak az a kérdés, hogy a törv. megtartását az üdvösség föltételének tekintették-e v. a tökéletesség nagyobb fokának. Ez utóbbi föltevés egybeesik a címzettek kérdésével: elképzelhető, hogy a judaisták még a jeruzsálemi zsinat után is követelték a törv. megtartását? Mindamellett: anakronizmus volna a jeruzsálemi zsinatot a későbbi zsinatok mércéjével mérni. A ~ megfogalmazása világos elvi kérdésről volt szó (2,21; 5,2–4), egy „más” ev.-ről (1,6). A galatákat megtévesztették a tévtanítók, de még nem vették el minden. Ezért írta Pál ezt a levelet éles, fölháborodott hangon, ironikusan (5,12), ugyanakkor azonban szenvedélyes, féltő szeretettel (4,12–20). – II. Tartalma. A vita miatt a ~ egy kissé egyoldalú, a tárgyilagos Róm tehát mintegy kiegészíti, sőt helyre is igazítja. Ha a → megigazulás elérhető a törv. megtartásával, akkor bizonytalan emberi tényezőtől függ, Krisztus hiába halt meg (2,21; 5,2.4), és Pál igehirdetése is hiábavaló volt (4,11; 5,11). Krisztus alávetette magát a törv.-nek

(3,13; 4,4), és halálával beteljesítette. Így mi, akik a keresztségben magunkra öltöttük Krisztust (3,27), szintén szabadok vagyunk, nem állunk a törv. hatálya alatt (2,19; 4,5). Ez nem azt jelenti, hogy nem igazodunk semmiféle törv.-hez; ellenkezőleg: a szeretet törv.-e kötelez bennünket (5,13–6,10). Krisztussal jelképesen a testben haltunk meg (keresztség) a merőben emberi dolgok számára, az új élet viszont, amit kaptunk, szellemi, isteni élet. Tehát magatartásunkban erről az új életről kell tanúságot tennünk (5,24 kk.). Hogy zsidó ellenlábásainak fölébük kerüljön, és jobban megvilágítsa, mennyire összhangban áll tanítása Isten üdvözítő akaratával, Pál rámutatott: a megigazulásra az ÓSz-ben sem lehetett rászolgálni. Az előkép Ábrahám, aki hitt az ígéletben és ez megigazulására szolgált. Ezt az ígéletet a későbbi szövetség nem érvénytelenítette (3,17). Isten szuverén üdvözítő akarata Izr.-nek, az ígélet gyermekének kiválasztásában is megnyilvánult, de ugyanúgy Izmaelben is, aki a test erejéből, azaz a természet törv.-ei szerint született (4,21–31). – Hogy céljukat elérhessék, a judaisták kétségbe vonták Pál tekintélyét. Újítónak mondták, aki az emberek tetszését keresve más ev.-ot hirdet (1,10). Ezért az ap. arra kényszerült, hogy a levél első részében küldetését megvédje (1,11–2,21). – A levél 4 részre tagolható: a) életrajzi rész: Pál megvédi tekintélyét (1–2); b) tanító rész: a törv., a hit és az ígélet (3–4); c) figyelmeztető rész: az új életből folyó következmények (5,1–6,10); d) befejező rész (6,11–18). – A levél eredetiségét és egységét nem vitatják.

galbanum: egy Szíriában honos, illatos gyógynövény, amelynek sárgászöld v. zöldesbarna → gyantáját a Kiv 30,34–38 receptje szerint felhasználták az → illatáldozathoz. Sir 24,15: a bölcsesség jó illatára utal.

Gáleád: → Gileád.

Galilea: a Jordántól Ny-ra eső hegyvidék É-i részének neve gör. változatban (héb. galil 'kör'). A héb. szó eredetileg bármely vidékre vonatkozhatott, pl. Józs 13,2: a filiszteusok vidéke (vö. Jo 4,4). De Józs 20,7; 21,32 már tulajdonnévként szerepelteti. Salamon idejében, aki ~ban 20 várost átengedett Tirusz királyának, Hírámnak (1Kir 9,11–13), Jiszreel síkságának É-i szélét értették rajta. Miután Pekach király uralma alatt Tiglat-Pilleszer meghódította, sok pogány vegyült az eredeti lakosságba (2Kir 15,29; Tób 1,1 kk.). Ezért lehetett „a pogányok Galileájáról” beszélni (Iz 8,23; Mt 4,15). A Makkabeusok idejében kevés zsidó lakott ~ban (vö. 1Mak 5,14–23); föltehető, hogy ~ ebben az időben a föníciai városok uralma alá tartozott. Miután Pompeius meghódította Palesztinát, ~ Johannesz Hürkánosz birodalmának tartománya lett. Az ő halála után Heródes Antipász tetrarchiáját alkotta, Pereával, majd I. Heródes Agrippa birodalmának lett a része (Kr. u. 39–44), végül beleolvadt Júdea róm. tartományba. A legfontosabb ~i helységek az ÚSz-ben: Betsaida (?), Kána, Kafarneum, Názáret, Tibériás. A ~i-tóra nézve (Mt 15,29; Mk 1,16; Jn 6,1) → Genezáreti-tó. Sok adat található ~ról Josephus Flavius műveiben, aki a róm.-ak elleni zsidó fölkelést itt szervezte, és a maga szempontjából nézve jól ismerte ~t; de adatait a sok túlzás miatt célszerű óvatosan kezelni. M. Avi-Yonah a Kr. u. 70 előtti időből 63 zsidó közösséget tart ~ban számon, Kr. u. 130 után további 56 zsidó közösségről ad hírt; ezek tagjait a Júdeából ~ba menekült zsidók alkották. Így érthető, hogy a palesztinai zsidóság központjai a 2. sz.-tól ~ban vannak: Szepphorisz, → Tibériás (→ Misna; → Talmud). A kereszténység csak a 4. sz.-ban eresztett itt gyökeret, anélkül azonban, hogy a zsidóságot valaha is kiszorította volna.

56. Alsó-Galilea

Gallió, Junius Annaeus (Córdoba, Kr. e. 3 k.–Kr. u. 66 k.): róm. politikus. Az ApCsel 18,12–17 Achája tartomány helytartójaként említi. Ezt a Delphiben 1905: felszínre került fölírat is igazolja, melyben Claudius császár Junius ~t kedves barátjának és Achája prokonzulának mondja. ~ prokonzulása 51. ápr.–52. ápr. v. 52. máj.–53. máj. közé tehető. 51–52: Pál ap. Korintusban tartózkodott. A zsidók (vsz. a Korintusban töltött idő utolsó hónapjaiban) bevádolták Pált ~nál, aki elutasította a vádat, mert nem kívánt beleavatkozni a zsidók belső, vallási ügyeibe. Azt is eltúrta, hogy Szosztenészt, a zsinagóga elöljáróját ítélőszéke előtt megverjék. E magatartása, mely róm. neveltetésére vezethető vissza, nagyban elősegítette a kereszténység terjedését. – ~ 58 előtt konzul, 65: szenátor volt. Nero arra kényszerítette (miként testvéreit, a filozófus Senecát és a geográfus Marcus Annaeus Melát), hogy önkezével vessen véget életének.

57. A Gallió-felirat Delhiből. A nagy töredék negyedik sorában ez olvasható: Gallió, a barátom és Achája prokonzula

Gamáriel (héb. 'az Isten jót tett velem'), teljes nevén „Rabban ~, az idősebb”: írástudó, farizeus, Hillel unokája. A főtanács az ő tanácsára és közbelépésére engedte szabadon az ap.-okat (ApCsel 5,34–39). Pál neki köszönhette farizeusi neveltetését (22,3). De mérlegelni kell: vajon Lukács evangélista tört.-i tények rögzítésére törekedett-e, s nem egyszerűen arra, hogy az ap.-oknak tekintélyes zsidókkal való kapcsolatát kiemelje. A keresztény legenda szerint keresztény lett.

Garizim: → Gerizim.

Gát (héb. 'sajtó, prés'): kánaáni város, amely már az → amarnai levelekben is szerepel. Enakiták lakták (Józs 11,22), Gólját is ide való volt (1Sám 17,4; 2Sám 21,19,22; 1Krón 20,5 kk.). Később a filiszteus Ötváros fővárosa (Józs 13,3; 1Sám 5,7–10; 6,17). Hozzá tartozott Jabne (2Krón 26,6), Ciklag (1Sám 27,6) és Móreset-Gát (Mik 1,14). Dávid korában Achis volt a királya (1Sám 27,2–11; vö. Zsolt 56,1). Dávid elfoglalta (1Krón 18,1: a szöveg nem egyértelmű!); Rechabeám megerősítette (2Krón 11,8). Miután egy ideig Hazael kezén volt, Uzija meghódította (26,6). Ettől fogva már nem számított filiszteus városnak, Asdodhoz tartozott (Ám 1,6 kk.). Kr. e. 711: II. Szárgon foglalta el Asdod elleni támadása során (6,2). Ezzel véget ért ~ tört.-e. Helyét nem lehet egyértelműen meghatározni.

Gaulanitisz: A Jordántól K-re, a → Golán városról elnevezett vidék gör. neve. A Hermon-hegységtől → Jarmukig terjedt, és a mai Vádi dzsorumaja Felső- és Alsó-~ra tagolta. A forrásokban gyakran Batanea egy részeként szerepel. Így Nagy Heródes birodalmának volt a része, az ő halála után pedig Fülöp negyedes fejedelem uralma alá tartozott. Miután Fülöp meghalt (Kr. u. 34), beolvadt Szíria róm. tart.-ba, de néhány év múlva I. Heródes Agrippa birtokolta (Kr. u. 37), mihelyt azonban ő meghalt (Kr. u. 44), ismét a róm.-ak kezére került.

Gáza (héb. 'az erős?'): kánaáni város, a D → Damaszkusza, a gabona, bor, ezüst és fűszerféle fontos lerakati helye. Az → amarnai levelekben és az egyiptomi szövegekben is szerepel; már a Kr. e. 18. sz.-ban nagy raktárai voltak itt a sábaiaknak; a vidék mindvégig megőrizte arab jellegét. A MTörv 2,23 az avvitákat tekinti őslakosoknak. III. Tuthmószisz korától az egyiptomiak palesztinai és szíriai vállalkozásainak kiindulópontja. I. Szeti megerősítette a várost. Kr. e. a 13. sz.-ban elfoglalták a filiszteusok (Bír 16,1,21; 1Sám 6,17). Józs 15,47; Bír 1,18 Júda birtokának mondja, de még Salamon és Hiszkija idejében (1Kir 5,4; 2Kir 18,2) harcolniuk kellett érte Izr. fiainak. III. Tiglat-Pilleszer korától az asszíroké, de

állandóan védelemre szorult (láadások, Egyiptom). Végül Nechónak sikerült elfoglalnia (Jer 47,1.5). Kr. e. 529: Kambüszész ostromolta; Kr. e. 322: Nagy Sándor vette ostrom alá. Ettől kezdve hellén város volt, de a zsidók ismételen (Kr. e. 145 és 96) megtámadták (1Mak 11,61). ApCsel 8,26: Jeruzsálemből elhagyatott út vezetett ~ba. A nabateusok korában (különösen Kr. e. 30–Kr. u. 40) jelentős volt a ~ból Petrába vezető kereskedelmi út. 1Krón 7,28: ~ helyett Aja szerepel. Ma Ghazze.

gazdagság: I. Az ÓSz-ben viszonylagos jó; ugyanakkor észre kell vennünk, hogy „természetes” szempontból nézve Izr. fiai becsülték a ~ot és csodálták azt, aki ~ra, tekintélyre és hatalomra szert tudott tenni. Sok mondás eseteli a ~ előnyeit; tárgya a kívánságnak és jutalma az → erénynek és az → istenfélelemnek. Ezért Isten ajándékának számít (Péld 3,16; 8,18; 10,22; 11,16; 22,4), ha az ember szert tehet rá a saját munkájával (10,5; 13,11; Sir 11,18). A gazdag önelégült (Jób 31,25; Péld 11,28; 18,11; Sir 5,1.3; 13,3), ez nehezíti a vele való érintkezést (13,1–8). A ~ nagyszerű (pl. 13,21–23), de ugyanakkor roppant veszedelmes dolog is (Péld 5,10; 11,28; 28,6.22; 30,7–9; 13,11; 20,21; 28,22). Mindenesetre a gazdagnak (5,8), különösen, ha nem igaz úton tett javaira szert, nem szabad elfelejtenie: ~át elveszítheti, sőt halálakor biztosan el is veszíti (Zsolt 49,18; Péld 11,4; 19,4; 23,4 kk.; Sir 11,19.24). Érthető tehát, hogy a ~ kérdésével elsősorban a bölcsességi irodalom foglalkozik; különösen 13,1–14,15; 31,3–11 fejtegetései tanulságosak. – II. Az ÚSz-ben csak a szinoptikusok és Pál foglalkoznak a ~gal, ill. a gazdagokkal; Jánosnál (a Jel kivétel!) nem találkozunk a fogalommal (ugyanígy a kincs és bőség fogalmával sem). A szinoptikusok közül legtöbbet Lukács írt a ~ról, a gazdagokról, többször elítélően is (Lk 1,53; 3,11; 4,18; 6,24 kk.; 12,13–21; 14,12–14.33; 16,1–13.19–31). Némelyek ezért úgy vélték, hogy ~ellenes, ebionita hatás érvényesült Lukácsnál, de felfogását helyesebb azzal magyarázni, hogy az akkori társadalmi viszonyok gondot okoztak neki, az „emberi” evangélistának. A szinoptikusok szerint Jézus többször beszélt a ~ról (elsősorban: Mk 10,17–31; Lk 12,13–21; 16; 18,18–30). Jézus nem ítélte el a ~ot (sőt: Isten ajándéka a ~), de kiemelte a ~gal kapcsolatos csalódásokat és veszedelmeket (Mt 13,22 és 6,19) és hangsúlyozta: nem lehet Istennek is; a → mammonnak is szolgálni (6,24; vö. 16,26; Lk 9,25), s hogy a tevének könnyebb átmenni a tű fokán, mint a gazdagnak bejutni az Isten országába (Mt 19,24; vö. Mk 10,23–25). Ezenkívül a → kapzsiságtól is óvott Jézus (Lk 12,13–15). – Pál keveset beszélt a földi javak birtoklásáról, annál többet a szellemi-lelki javak bőségéről, azokról a javakról, amelyeket Isten és Jézus Krisztus határtalanul birtokol, és amelynek a hívő emberek (1Kor 4,8; 2Kor 8,9; Fil 4,19; vö. Jel 3,18; 5,12), sőt még a világ és a pogányok (Róm 10,12; Ef 3,8) is részeseivé válnak. Így beszél a dicsőség ~áról (Róm 9,23; Ef 1,18; 3,16; Kol 1,27), a kegyelem bőségéről (Ef 1,7; 2,7), Isten jóságának végtelenségéről (Róm 2,4), a tökéletes megismerés teljes ~áról (Kol 2,2), a tanításban és az ismeretben való ~ról (1Kor 1,5; vö. 2Kor 9,11). Így az apostolok, akik ezeket a szellemi-lelki javakat hirdetik, sőt szét is osztják, a szegények, akik sokakat gazdaggá tesznek (6,10). A keresztyének tehát arra kell törekednie, hogy Isten előtt gazdag legyen olyan javakban, amelyek Isten előtt kedvesek (Lk 12,31.33–34; Jak 2,1–13; 4,13–5,6; vö. 1Tim 6,18). Ezért helyénvaló a figyelmeztetés: 6,17–19. A Jel 3,17 a ~ és a → szegénység éles ellentétét állítja elénk.

gazella: A ~ tiszta állatnak számított, így Izr. fiai megehették a húsát (MTörv 12,15.22; 14,5; 15,22; 1Kir 5,3), de feláldozni nem volt szabad. FÜRGE állat (2Sám 2,18). Én 2,7.9.17; 3,5; 4,5; 7,4; 8,14: jelképe a kedvesnek, s egyáltalán: annak, ami szép és vonzó. → Tabita.

Geba (héb. 'domb'): helység Júda É-i határánál, Anatot közelében, Mikmással szemben (1Sám 13,16). A földosztáskor Benjamin törzsének lett az örökrésze (Józs 18,24); papi város volt (21,17; 1Krón 6,45; vö. Neh 12,29). Júdea királya, Aza megerősítette (1Kir 15,22; 2Krón 16,6). A fogság után Benjamin törzséből valók lakták (Neh 11,31). Ma Dzseba. Bír 20,10.33: Gibeon helyett szerepel (néhány forrásban); 2Sám 5,25: Gibeont helyettesíti.

Gebál, Büblosz: föníciai város, amelyet már az → amarnai levelek és az egyiptomi források is említenek; ma Dzsebel a Földközi-tenger partján Tripolisz és Bejrut között. Az ÓSz csak 2-szer említi (Józs 13,5: gibliták; Ez 27,9: ismertek a hajóépítői; 1Kir 5,18: itt az olvasat kérdéses). A Kr. e. 4. sz.-ban kereskedelmi és vallási központ. Az egyiptomiak fát és rezet vásároltak ~ban, és sokáig befolyásuk alatt tartották. A Kr. e. 13. sz.-ban Ur 3. dinasztiájának birodalmához tartozott. Az amarnai korszakban ~ királya, Rib-Addi III. és IV. Amenophisz fáraó segítségét kérte az idegen betolakodók ellen. A Kr. e. 13. (v. mások szerint 11., ill. 10.) sz.-ban élt Achiram király 1923: megtalált szarkofágja föníciai betűírásos föliratáról híres. Később még további föliratok kerültek felszínre. A Kr. e. 12. sz.-ban az ún. tengeri népek éreztették hatásukat, a Kr. e. 8. sz.-ban az asszírok foglalták el. Kr. e. 537: perzsa uralom alá került; mint városállam az 5. satrapaságot alkotta. Később a Szeleukidák, majd Pompeius idején a róm. birodalom uralma alá került. A libanoni erdőkben folytatott rablógazdálkodás folyamán ~ kereskedelmi szempontból is sokat veszített jelentőségéből. A város isteneinek tisztelete Egyiptomig terjedt, de az egyiptomiak is építettek a maguk isteneinek templomokat ~ban, sőt a mítoszaik is hozzákapcsolódtak a városhoz: a testvére által meggyilkolt Ozirisz szarkofágját ~ba sodorták a hullámok; az Izisz-, Ozirisz- és Adonisz-mítosz szolgált magyarázatul az évszakok váltakozásaira. A róm. időben híres volt a ~i Adonisz-templom. Az 1921 óta folytatott ásatások során mind a csiszolt kőkorbéli, mind a bronzkori települést föltárták (a bronzkorban a halottakat nagy korszakban temették el a település központjában); a föníciai városfal egy része (a mai és a gör.–róm. faltól D-re), több templom és királysír is felszínre került.

Gechaszi: Elizeus próféta szolgája. Kapzsisága miatt leprával bűnhődött (2Kir 4,12–37; 5,19–27; 8,4–6).

Gedalja (héb. 'Jahve nagynak bizonyult'): Achikám fia, Jeremiás pártfogója (Jer 39,11 kk.; 40,4 kk.; vö. 38,4 kk.). Jeruzsálem lerombolása és a királyi család elhurcolása után Nebukadnezár megtette Júdea helytartójának. 2 hónappal később az ammoniták királyának felbujtására egy bizonyos Izmael Micpában meggyilkolta (2Kir 25,22–26; Jer 40,1–41,14). Lachisban az ásatások során előkerült egy gdljh föliratú pecsét; lehetséges, hogy ~é volt.

Gedeon (héb. 'kétélű kard' v. 'kardforgató?', más értelmezés szerint 'sebzett kezű'): Joás fia Abiezer nemzetségéből, Manasse törzséből; egyike Izr. ún. nagy bíráinak. Bír 7,1; 8,29.35; 9; 2Sám 11,21 Jerubbaal néven említi. Jahve angyala fölszólította Ofrában, hogy szálljon szembe a midianitákkal (Bír 6,11–24). ~ Jahve parancsára lerombolta Baal oltárát és az → aserákat, ezért kapta a Jerubbaal nevet (6,25–32). Amikor Midián, Amalek és Kelet fiai átkeltek a Jordánon, ~ sereget gyűjtött (6,33–35). Jahve tudtára adta a gyapjú jele által, hogy az ő kezével menti meg Izr.-t (6,36–40). Ain-Hárodnál az Úr a gyűjtött sereget egy próba révén lecsökkentette 300 főnyire (7,1–8). ~ az Úr szavára lement az ellenség táborába és meghallotta az egyik midianita álmát: Joás fia fog győzni (7,9–15). Ezen fölbátorodva egy harsónakkal és fáklyákkal fölszerelt kis csapattal rajtaütött az ellenségen és legyőzte (7,16–22): Izr. fiai üldözőbe vették a midianitákat, s 2 fejedelmüket is elfogták, Orebet és Zebet (7,23–25). Efraim fiaiban fölébredt a féltékenység, de ~ lecsendesítette őket (8,1–3), s útját folytatva elfogta Midián királyait, Zebachot és Szalmunnát (8,10–12), majd megbüntette a Jordántól K-re fekvő városokat, Szukkotot és Penuelt, amelyek szembeszegültek vele (8,4–9.13–17), és az elfogott midianita királyokat is megölte (8,18–21). Meg akarták tenni királynak, de elhárította, a zsákmányból viszont elkért mindenkitől egy-egy gyűrűt és → efodot csináltatott belőle, ennek egész Izr. „odaadta magát” (8,22–27). Többen úgy vélik, hogy ~ tört.-ében 2 hagyomány különíthető el. Az egyik a hamis ~ról szól, aki Abiezer nemzetségéből való 300 emberrel megverte Midián királyait, Zebachot és Szalmunnát. A másik az igaz ~ tört.-ét öleli fel, aki Izr. több törzsének segítségével legyőzte a midianiták fejedelmét, Orebet és Zebet. A 2 hagyományt később összedolgozták az amalekitáknak és

Kelet fiainak bevonásával. Annyi bizonyos, hogy ~nak eredetileg nem volt köze Jerubbaalhoz és Abimelekhez. A Zsolt 83,12 ~ tört.-ére utal; Iz 9,3; 10,26 szintén.

Gederot: → Kedron.

Gehenna, Gyhenna: a → Hinnom völgye arám nevének (Gé-Hinnam) gör. változata. A LXX: csak kivételképpen fordul elő (Józs 18,16b), egyébként különféle körülírások helyettesítik, a gör. apokrif iratokban és az ÚSz-ben viszont gyakori. A rabbinista irodalomban is sokszor előfordul, természetesen héb. változatban (Gé-Hinnom). Egyfelől földrajzi név, másfelől az isteni igazságszolgáltatás kifejezőképzésének egyik eleme. – Az ÓSz-ben a jelentésfejlődés föltehetően Jeremiásnál kezdődött, aki azzal fenyegetett, hogy a Tófetben az árnyas Hinnom völgyét, amelyet tisztátalanná tett Moloch kultusza (2Kir 23,10; vö. 16,3; 21,6; Jer 7,31; 32,35) az Öldöklés völgyének fogják hívni (7,31; 19,6); Júdában olyan sokan meghalnak, hogy nem lesz hova eltemetni őket, így a Tófet is temető lesz, s a holttestek a hiénák és a keselyűk martalékává válnak, mert nem lesz, aki elzavarja őket. Sőt a már eltemetett halottak csontjai is kikerülnek a sírokból, s úgy fognak a földön heverni, mint a ganéj; halotti csend fog uralkodni (7,30–8,3; 19,6 kk.). A próf. előre látta azt a pusztítást, amit Kr. e. 587: Nebukadnezár végbevitt. Tehát a Hinnom völgye még Jeruzsálem környékén egy konkrét völgyet jelöl, ahol az ítéletkor Isten haragja Júdát sújtja. De a Hinnom völgye csak átmenetileg utal az ítélet helyére; később a holttestek és hamvak völgye újra „az Úrnak szentelt hely” lesz (31,40). – Izajás ott, ahol az új világról, a végleges üdvösségről beszél (Iz 66,22–24), ha konkrétan nem említi is, a Hinnom völgyét az eszkatologikus büntetés színhelyévé teszi meg: a gonoszok holtteste Jeruzsálem (= vallási szempontból a világ fővárosa) kapuján kívül hever mint a féregnek és a tűznek martaléka (vö. Jer 7,30–8,3). 31,40-től eltérően Iz-ban a Hinnom völgye végleges büntetésnek a helye: a féreg nem pusztul el, a tűz nem alszik ki (66,24). A féreg és a tűz olyan fogalmakat jelölnek, amelyek egymást kizárják, következésképpen azt a sorsot jelzik, amely a gonoszok holttestére vár: v. eltemetetlenül maradnak, v. elégetik őket (hogy az elégetés szokásban volt Izr.-ben, az a Ter 38,24; Lev 20,14; 21,9 alapján föltehető, tehát nem kell arra gondolni, hogy a Tófetet fölgyújtották). Az ósz-i fölfogás szerint a halott sorsa testi maradványainak sorsától függött, ezért számított a temetetlenül maradás v. az elégés ilyen súlyos büntetésnek. Az apokrif irodalomban szintén olvashatunk olyan tűzről, amely a Templomtól D-re egy völgyben (= a Hinnom völgye) tör ki; ide dobálják majd a világ végén a gonoszokat (Hénoch kv.-ének etióp változata). A ~ azokra vár büntetésül, akik életükben nem kapták meg bűneik büntetését; ezek azért támadnak föl, hogy örök büntetésüket elnyerjék (Dán 12,2). Tehát nem az élettelen holttest lesz a féregnek eledele és a tűz martaléka, hanem az élő bűnös fog a féregtől és a tűztől szenvedni. – A transzcendens eszkatológia hatására, amely a végleges üdvösséget minden földi kötöttségtől mentesíti, az eszkatologikus büntetés színhelyeként a ~ is elvesztette eredeti földrajzi hely jellegét: nem kapcsolódik többé a Jeruzsálem melletti Hinnom völgyéhez (apokrif iratok; talán Jud 16,17; Sir 7,16 kk.: LXX). Ebből következően a ~t azonosítani kezdték a → seollal, amihez már más képzetek tapadtak (→ hádesz, → holtak országa, → pokol). Így a seolra jellemző sötétség a ~ra is jellemző lett (vö. Tób 4,10), és olykor a ~ tüzével is összekapcsolódott. Természetesen érezték, hogy a tűz és a sötétség nem illik össze, ezért a ~ tüzét úgy képzelték el, hogy ég, de világot nem ad; ez az eléggé erőltetett magyarázat az apokrif iratokon kívül az egyh.-atyáknál is föl-fölbukkan. – Ahol a legrégebbi rabbinista irodalomban szerepel olyan eszkatologikus hely, ahol a bűnösök bűnhődnek, ez a Kr. u. 1. sz.-ból való iratokban már mint ténylegesen létező hely jelenik meg; a bűnösök mindjárt haláluk után ide kerülnek (ez a fölfogás már az etióp Hénoch kv.-ében fölfedezhető). Némely bűnösnek lehetősége volt a megtisztulásra, így büntetése elszenvedése után kiszabadulhatott a ~ból. Ilyen értelemben a ~ → tisztító tűz jelleget öltött. – Az ÚSz-ben a ~ kifejezés (legalábbis az eredeti szövegben) több helyen szerepel: Mt 5,23.29 kk. (= 18,9; Mk

9,43.45.47); Mt 10,28 (= Lk 12,5); 23,15.33; Jak 3,6. Ezenkívül rokon értelmű kifejezésekkel is találkozunk az ÚSz-ben: tüzes kemence (Mt 13,42.49), örök tűz (18,18; vö. 18,19; 25,41; Júd 7) és tüzes tó (Jel 19,20; 20,10.14 kk.; 21,8). Hogy azonban a ~ fogalma az ÚSz-ben mennyire összefonódott a seol fogalmával, azt Mt 8,12; 22,13; 25,30 (a külső sötétség); 2Pét 2,17; Júd 13 minden kétséget kizáróan tanúsítja. – Minthogy Mt 5,29 kk. a testet említi, föltehető, hogy itt is az eszkatologikus büntetés helyéről van szó. E föltevést 13,42.49; 25,41 is igazolja, ahol szinonim kifejezések (tüzes kemence, örök tűz) találhatóak és a szövegből az utolsó ítéletre lehet következtetni. 3,7 és 23,33 párhuzamban áll egymással, így arra lehet gondolni, hogy a ~ büntetése (az eredetiben) kifejezés (23,33) is az utolsó ítéletre utal, jóllehet a rabbinista irodalomban Kr. u. 50 óta, ha nem is mindig, de a legtöbbször a lélek külön ítéletét jelenti a halála után. Ugyanakkor 25,41 (örök tűz) azt a korai zsidó fölfogást tükrözi, amely szerint a ~t Isten, miként az eszkatologikus Jeruzsálemet az idő kezdete előtt alkotta (praeexistentia). A többi úsz-i helyen nem lehet a ~ jelentését közelebbről meghatározni, de föltehető, hogy e helyeken is eszkatologikus értelemben szerepel.

Gemara (héb. 'teljessé tevés'): a → Misna magyarázata, a → Talmud része. Szerzői és áthagyományozói az amoreusok, azaz 'beszélők, a Misnáról vitatkozók'. A ~t eredetileg a Misna magyarázatául szánták, de ennél többet nyújtottak, mert a magyarázat során csak lazán kötődtek a Misna szövegéhez. Tétéleik igazolására gyakran idéztek a tannaitáktól és Jehuda Hanasitól olyan szövegeket, melyek a Misnába nem kerültek be. Palesztinában Kr. u. kb. 400-ig öt, Babilóniában Kr. u. kb. 500-ig hét amoreus generáció működött. A Misna és a palesztinai ~ a jeruzsálemi Talmudot, a Misna és a babilóniai ~ a babilóniai Talmudot alkotja.

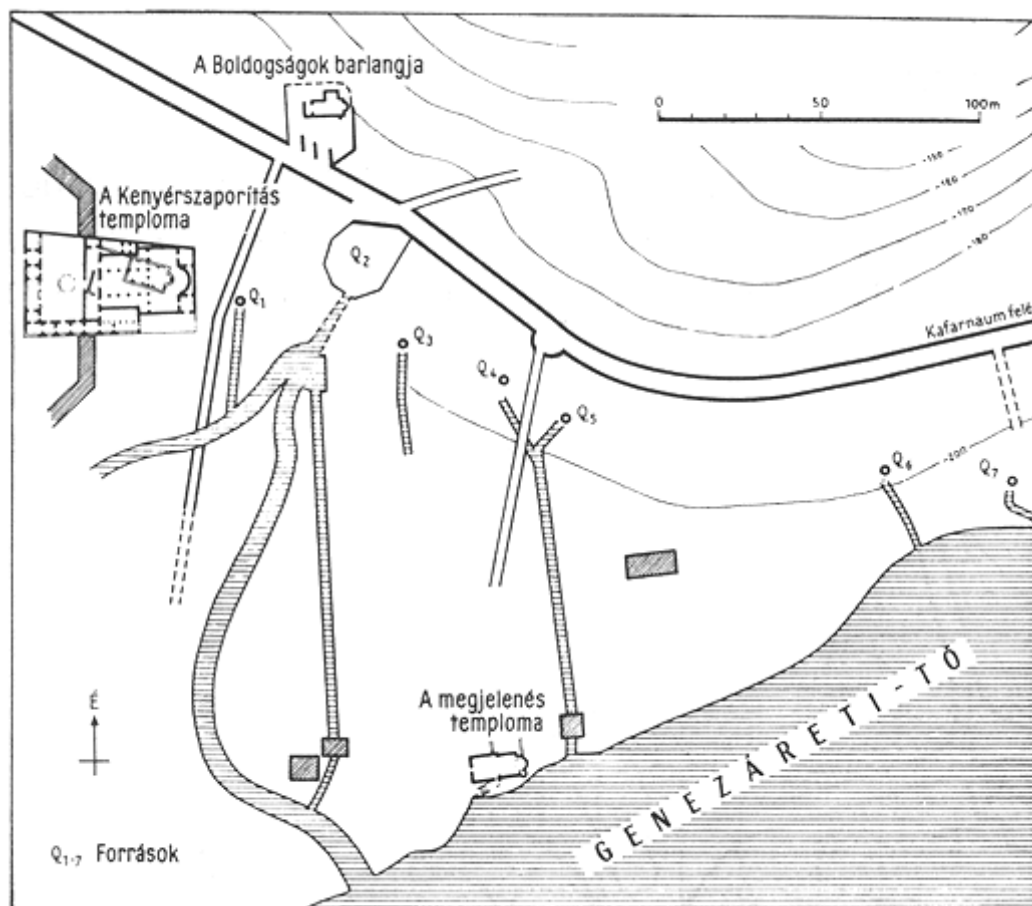
Gemarja (héb.): 2 személy neve az ÓSz-ben. – **1.** Hilkiya fia, aki mint királyi tisztségviselő elvitte Safán fiával, Eleazával Júda királyának, Cidkijának megbízásából Jeremiás levelét Babilonba a száműzötteknek (Jer 29,3). – **2.** Safán írnok fia, királyi tisztségviselő, aki megkísérelte, hogy a királyt lebeszélje Jeremiás kv.-tekercsének elégetéséről (36,10.12.25).

gematria: → szám.

genealógia: → nemzetségtábla.

Genesis: → Teremtés könyve.

Genezáreti-tó: A héb. ÓSz-ben Tibériás tava, Kinneret tava néven szerepel (Szám 34,11; Józs 12,3; 13,27). A gör. Bibliában – a héb. gan 'kert' szóval talán összefüggő – Genezar (1Mak 11,67) név, ill. ennek Genezáret változata a tó Ny-i partján elterülő kis termékeny síkságot jelöli (a Genezáret név változat → Kinneret város nevének hatására keletkezett, amellyel eredetileg semmi kapcsolatban nem volt). Később a tó is ~ lett, bár ezen a néven az ÚSz-ben csak 1-szer fordul elő: Lk 5,1, egyébként Galileai-tó: Mt 4,18; Mk 1,16; 7,31; v. Tibériás tava: Jn 6,1; 21,1; ugyanígy a rabbinista irodalomban is. Mai neve: Jam Kinneret. Hossza 21 km, legnagyobb szélessége 12 km; mélysége 42 és 48 m között váltakozik, területe 144 km², tükre 208 m-re van a tengerszint alatt. A vize édes, környékén a lakosság fő foglalkozása a halászat. Jézus korában a partja (különösen a Ny-i) jobban be volt népesítve. Környékén gyakoriak a hirtelen viharok (Mt 8,23–27; 14,24–33).

58. A Hétforrás környéke

geniza (az arám gnz 'drága, értékes', ill. 'elrejt' szóból): az a kamra a zsinagóga közelében, ahol a zsidók a liturgikus használatra már nem alkalmas kéziratokat elhelyezték azzal a céllal, hogy a megszenteltétől megóvják, s egy idő múlva megszentelt földbe temetve átadják őket az enyészetnek. A kairói ~ból előkerült bibliai kéziratok a múlt sz. 2. felében New Yorkba (Jewish Theological Seminary), Oxfordba (Bodleian Library), Cambridge-be (Egyetemi Könyvtár és Westminster College), Londonba (British Museum), Párizsba (Bibliothèque de l'Alliance Israélite), a Majna menti Frankfurba (Városi Könyvtár) és különféle magángyűjteményekbe kerültek. 1896: S. Schechter professzor a Cambridge-be került töredékek közt fölfigyelt → Sirák könyve héb. szövegének egy töredékére és egy másik cambridge-i tanárnak (Ch. Taylor), valamint a cambridge-i egyetemnek anyagi és erkölcsi támogatásával még ua. évben átvizsgálta a kairói ~t, és az illetékesek engedélyével kb. 30 zsák kéziratot magával vitt az Egyetemi Könyvtár számára (Taylor-Schechter Collection). A Cambridge-be került töredékek számát 100 000-re becsülik, a más kv.-tárak tulajdonába került töredékek száma ennek kb. kétszerese. A legértékesebb leletnek a héb. Sir töredékei tekinthetők, amelyek az egész Sir kb. 2/3 részét teszik ki. De kerültek elő töredékek Aquila bibliafordításából (Kir), egy Targum jellegű Pentateuchusból, Origenész → Hexaplájából (a 22. zsolt., mind a 6 hasáb) is. Ezeken kívül számos olyan bibliai kézirat is előkerült, amely régebbi mint a Ben Áser kódexek; közülük kb. 120 babilóniai, 6 palesztinai központozású (→ bibliai kéziratok); ennek köszönhetően a maszoréta szövegek, a héb. nyelv és a régi bibliafordítások tanulmányozása terén új korszak kezdődött.

gera: → súly.

Gerár: város Palesztina és Egyiptom határán (Ter 10,19). Amikor Ábrahám itt tartózkodott,

Abimelek volt ~ királya (20); a 26,1.12–31 szerint Abimelek filiszteus volt, de ez nem jelenti föltétlenül azt, hogy az egész várost filiszteusok lakták. Lehet, hogy az egyiptomiaknak volt ~ban filiszteusokból álló helyőrségük. Az is lehetséges, hogy egy olyan kánaánita körüzárt terület (enkláve) volt a filiszteusok földje és Júda/Káleb között, amelyet az izr.-k csak Hiszkija király idején hódítottak meg (1Krón 4,39 kk.). Helyét nem lehet pontosan tudni; némelyek Gázától DK-re teszik, 25 km-nyire, mások Gázától DNy-ra. ~ völgyét (Ter 26,17) minden bizonnyal a Negeben kell keresni.

Geraza: hellén alapítású város a Jordántól K-re. Egy érmelelet alapján föltehető, hogy Nagy Sándor alapította. IV. Antiokhosz Epiphánész után egy ideig Antióchiának hívták. Szemita nevét egy nabateus felirat őrizte meg, amely 1964: került elő Petrában. Kr. e. 80 k. Alexandrosz Janneusz meghódította. Miután Pompeius elfoglalta, a → Tízváros egyike lett. Ma Dzseras. A nagyszerű romok (városfal, fórum, oszlopsorral szegélyezett út, fürdő, színház, Zeus-templom, Artemis-templom, diadalív stb.) a Kr. u. 1–2. sz.-ból valók. A bizánci korból a feliratokból jól adatolható bazilikák maradtak fenn. – Lakói a gerazaiak (Mk 5,1), de mivel területe nem nyúlt „a tó túlsó partjára”-ig, vsz., hogy Márk evangélista a gadaraiakra gondolt, ahogy Mk több kéziratában áll (vö. Mt 8,28).

Gergeza: város, amely vsz. → Gerazával azonos. Szt. Jeromos a Galileai-tó partján kereste. A ~ nevet először Origenész említi Jn 6,41 kommentárjában, s v. megbízhatatlan helyi hagyományra támaszkodott, v. a mai el-Kurszi nevet vehette alapul.

Gerizim, Garizim: Efraim hegyének kiemelkedő része, a mai Dzsebel-et-Túr (868 m), a régi Szychemtól D-re, az → Eballal szemben. A samariai hagyomány szerint (MTörv 27,12) Mózes megparancsolta, hogy építsenek rajta oltárt. Itt állt a samariaiak temploma, ezt Kr. e. 107: Johannesz Hürkánosz lerombolta, de ~ hegye mindmáig megmaradt a samariaiak kultikus helyének (Jn 4,20), évről évre itt ülik meg a húsvétot (bárányt áldozva). A hely tekintélyét fokozza a legenda, amely szerint itt rejtette el Mózes a kultikus eszközöket; ezzel szemben a zsidó rabbik azt állították, hogy a ~ lábánál bálványokat ástak el (vö. Ter 35,4). A ~ csúcsának D-i oldalán még ma is látható a régi áldozóhely és egy bizánci templom (5. sz.) maradványa; az É-i oldalon a Hadrianus által emelt Zeus-templom romjai maradtak fenn.

Gerson: 1. Mózes és Cippora fia. Nevének népies értelme: „idegen földön jövevény voltam” (Kiv 2,22; 18,3; 1Krón 6,1; 23,15; Bír 18,30). – 2. → Gerson.

Gerson, Gerson (héb.): Lévi legidősebb fia (Ter 46,12; Kiv 6,16 kk.; 1Krón 5,27; 6,1 kk.: Gerson), a gersoniták levita nemzetségének őse, Libni és Simi apja (Kiv 6,17; Szám 3,18; 1Krón 6,2). A gersoniták közül számba vett férfiak száma 7500 (Szám 3,22). A törzs a szt. hajléktól Ny-ra táborozott, Eljasaf volt a vezérük (3,23–24). A gersoniták teendőinek részletes leírását a 3,25–26; 4,21–28 (vö. 10,17) tartalmazza. Józs 21,27–33; 1Krón 6,56–61: a gersonita városok: Golán, Astarot, Kisjon v. Kedes, Daberat, Jarmut v. Ramot.

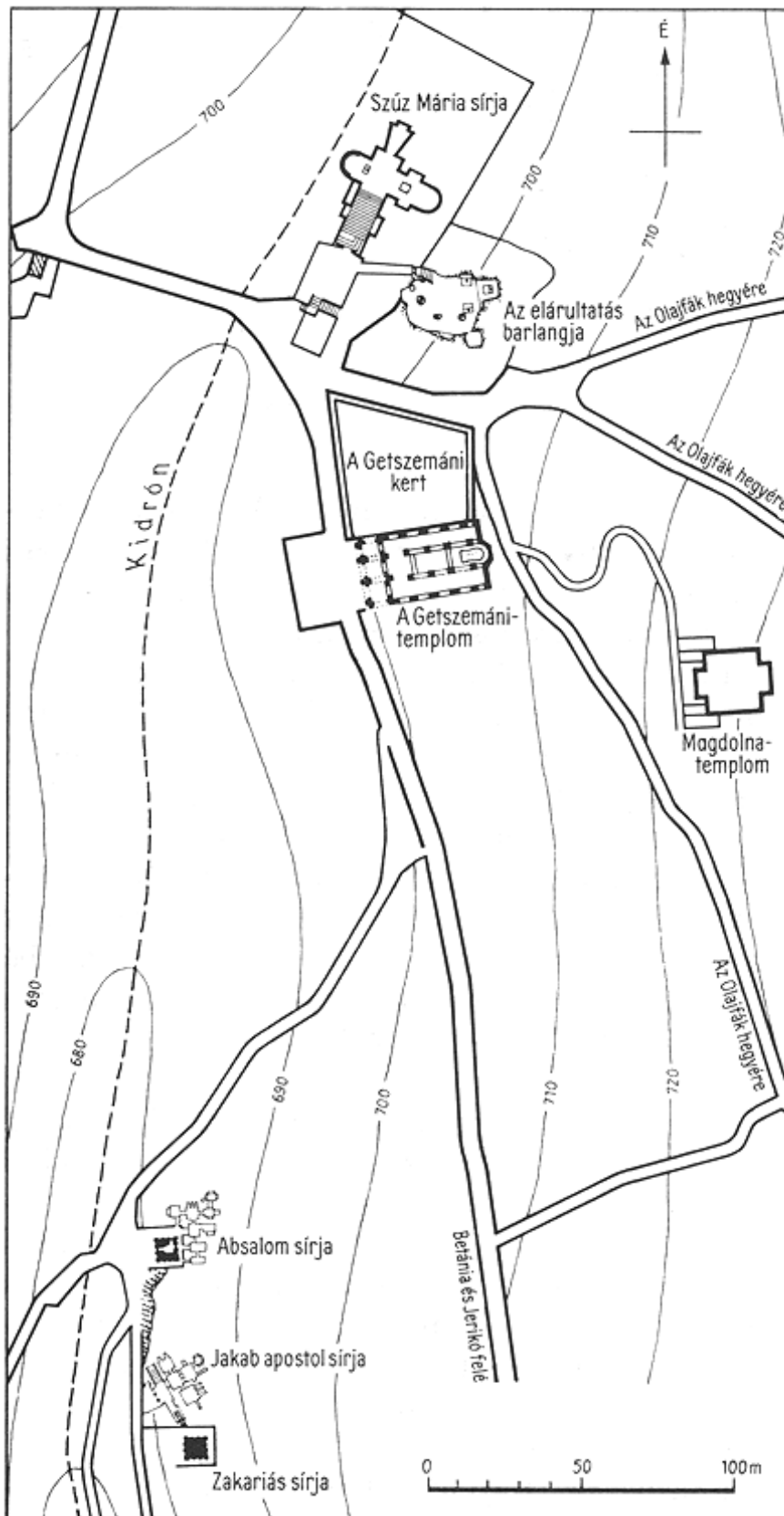
Gesur: arám fejedelemség a Jordántól K-re → Básán és a → Hermon között (MTörv 3,14; Józs 12,5). Dávid korában Talmi volt ~ királya; az ő lánya volt Maacha, Dávid egyik felesége, aki Absalomot szülte (2Sám 3,3). Absalom, miután Amnont megölette, ~ba menekült nagyapjához, Talmihoz és 3 évig ott maradt nála (13,27 kk.; 15,8).

gesuriták: törzs v. klán Kánaán D-i részén (Józs 13,2). Dávid rajtuk ütött és fölkoncolta, ill. kifosztotta őket (1Sám 27,8).

Gesztász: → lator.

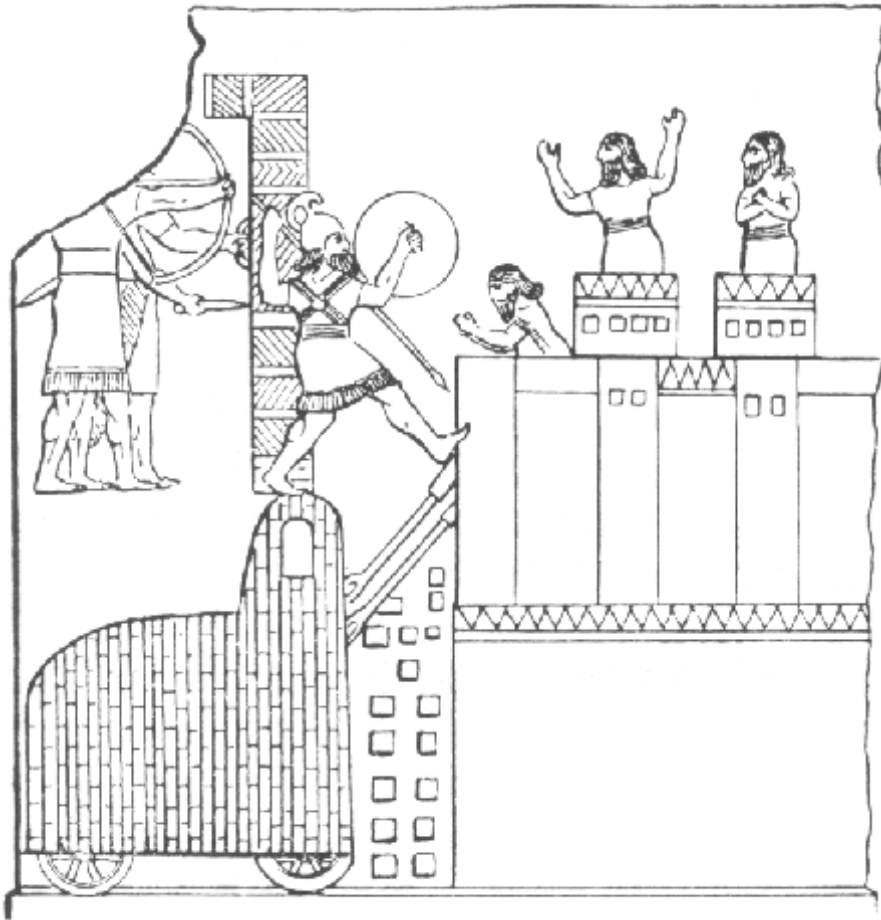
Getszemáni (arám Gat semané 'olajprés'): terület az → Olajfák hegye lábánál (Lk 22,39), amely egy rajta álló olajprésről kaphatta a nevét. Itt kerítette hatalmába Jézust a halálfelelem, és itt is fogták el (Mk 14,32; Mt 26,36; → szenvedéstörténet). Jn 18,1 szerint kert volt; Jézus

valamelyik tanítványáé lehetett, mert Jézus gyakran fölkereste (18,2). A mai zarándokhelyek mind az ev.-oknak, mind a hagyománynak megfelelnek, amelyek említenek egy 380–390 között épült templomot; ennek az Aetheria (400 k.) által ecclesia elegansnak nevezett templomnak a maradványai fölé emelték a mai bazilikát.

59. A Getszemáni-kert és környéke

Gézer (héb. 'elzárt terület'): város Kánaánban. Termékeny területen feküdt, az Egyiptomtól É-ra vezető karavánút mentén; bővizű forrásai voltak. III. Tuthmószisz elfoglalta és megerősítette. Az amarnai korszakban és a Kr. e. 13. sz.-ban független volt, később újra egyiptomi uralom alá került. Józs 10,33; 12,12: Izr. fiai legyőzték ~ királyát. 16,3; 1Krón 7,28 szerint Efraimnak jutott örökrészül; levita, ill. → papi város volt (Józs 21,21; 1Krón 6,52); sokáig nem került Izr. fiainak birtokába (Józs 16,10; Bír 1,29); G. E. Wright szerint a Kr. e. 12. sz.-ban filiszteus uralom alatt éltek a zömben kánaáni lakosok, s csak úgy lett Izr. fiaié, hogy az egyik egyiptomi király a 21. dinasztiaából (talán II. Pszusennész) átengedte Salamonnak hozományképpen. Salamon megerősítette (1Kir 9,15 kk.). Az ország felosztása után az É-i részhez került (Józs 16,1; 1Krón 7,28); Sisák fáraó (ur. Kr. e. 945–924) elfoglalta és lerombolta. Ezt csak sokára heverte ki; később → Seféla többi részével együtt beleolvadt az asszír birodalomba. Királyi korszópecsétékből arra lehet következtetni, hogy Jozija idejében átmenetileg Júdea kezén volt. Hadászati szempontból fontos helyen feküdt, ezért a Makkabeusok korában sokat küzdöttek érte. → Bakchidesz megerősítette (1Mak 9,52), de Simon elfoglalta (13,43; 14,7.34; 15,28.35). Maradványaira Tell Dzsezerben bukkantak rá. Az ásatások során (1902–05, 1907–09) felszínre került egy kánaáni kultikus hely, a királyi nekropolisz, egy vízvezeték, különféle szövegek (parasztkalendárium, → naptár; asszír ékírásos agyagtáblák, cserépdarabokon ősi alfabetikus írás). Az ún. Makkabeus-vár eredetileg salamoni kapuerőd lehetett. A hellén időből egy olajprés került felszínre. A 7 gör. és héb. írásos határkő (a 7. felszínre kerülésének ideje: 1964) a Kr. e. 100 k.-i. időből még nincs kellően megfejtve. 1934: több barlanglakást is találtak (trogloditák). Az 1965 után folytatott ásatások során a bronzkori maradványokat (Kr. e. 1850–1700: torony alapzata a DNy-i kapu alatt; Kr. e. 1650–1550: meredek bástyaudvar) és a salamoni erődöt vizsgálták; közben Nebukadnezár pusztításaira is fény derült.

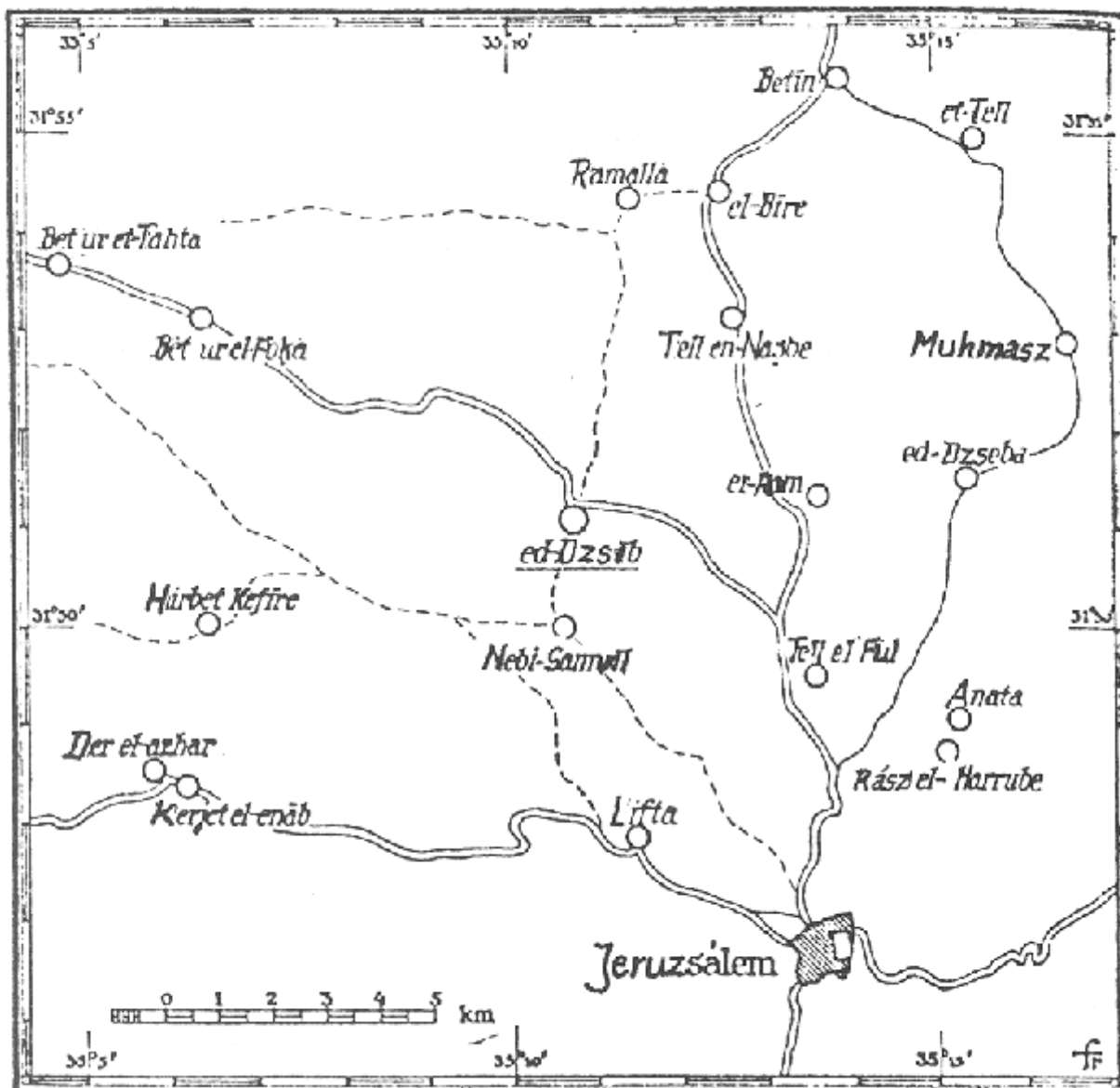
60. III. Tigrat-Pilleszer Gézert ostromolja. Látható az erődítmény kettős fala tornyokkal és párkányokkal, egy ostromgép és egy nagy hordozható pajzs, mögötte egy íjász. Relief Kalachból

Gibbeton (héb. 'boltozatos hely'): filiszteus város. A földosztáskor Dán örökrésze lett (Józs 19,44); → papi város volt (21,23). Izr. fiainak csak később sikerült birtokba venniük, még → Nadab, → Zimri és → Omri idején is hiába ostromolták (1Kir 15,27; 16,15,17). Nem lehet biztosan helyhez kötni.

Gibeá (héb. 'magaslat, domb'): gyakori helységnév. Minthogy a városokat szívesen építették nehezen megközelíthető helyekre, föltehető, hogy főleg városok nevéül szolgált. A ~ nevű helységeket nehéz helyhez kötni; gyakran fölcserélik az ugyanolyan értelmű → Gebával. Megkülönböztethető: **1.** Benjamin városa (Józs 18,28), amely Jeruzsálem és Ráma közé esett. A bírák idején vsz. lerombolták (Bír 20,4; vö. Oz 9,9; 10,9). Saul gyakran tartózkodott ~ban (1Sám 10,26; 11,4; 22,6), ezért egy ideig Saul ~jának nevezték (15,34; Iz 10,29). Dávid uralomra jutása után elvesztette jelentőségét; neve csak sokkal később a babilóniai és róm. háborúk idején bukkant fel újra. A mai Tell el-Ful-lal azonosítják. Az ásatások (1922, 1933, 1963) során felszínre került leletekből arra lehet következtetni, hogy a Kr. e. 13–12. sz.-ból származó várost a Kr. e. 1. évezred fordulóján vastag fal vette körül, s egy kis várat is építettek hozzá (Saul?). A kései vaskorban erős város lehetett. A Kr. e. 6. sz. elején elpusztult, de aztán újra benépesült. Kr. e. 500 k. ismét elnéptelenedett, s csak a Kr. e. 3. sz. vége felé lakhatták újra. Kr. e. 165-től népes hellén város lehetett. Hogy ez a ~ azonos-e Isten Gibeájával, ahol Sámuel jövendölései szerint Saulnak találkoznia kellett egy sereg próf.-val (1Sám 10,5,10), s ahol egy filiszteus helytartó (?) székelt (13,3), nem lehet biztosan megállapítani. Lehet, hogy a mai Rámalláhban kell Isten Gibeáját keresni, amely szintén azt

jelenti, hogy 'Isten magaslata'. – **2.** Júda ~ja (Józs 15,57). Egy bizonyos Seva alapította (1Krón 2,49). Ma vsz. ed-Dzseba – **3.** Efraim ~ja (Józs 24,33), másképp Pinchász ~ja. Nem lehet helyhez kötni.

Gibeon (héb. 'dombon fekvő helység'): város, amely a földosztáskor Benjamin örökrésze lett (Józs 18,25); → papi város volt (21,17). A várost eredetileg hivták lakták (11,19); amikor Izr. fiai elfoglalták Kánaánt, cselhez folyamodtak és szövetségre léptek velük (9,3–15; 10,1). József több kánaáni királytól megvédte őket (10; 11,9). Buzgalmában Saul megkísérelte, hogy kiirtsa a város lakóit; emiatt Dávidnak kellett bűnhődnie (2Sám 21,1–14). Ezután nem szerepelt a város Izr. tört-ében. Hogy a fogság után újra benépesült (Neh 3,7; 7,25), nem egészen biztos, mert a párhuzamos helyen (Ezd 2,20) Gibbar áll (emiatt A. van den Born azonosítja a 2 várost). 2Sám 2,12–17; Jer 41,12: ~ tava; ~ magaslatán állt Jahvénak egy szentélye (2Sám 21,6; 1Kir 3,4 kk.; 9,2; 1Krón 16,39; 21,29; 2Krón 1,3). – ~ helyhez kötésében eltérnek a nézetek; egész sor helység számba jöhet a Jeruzsálemből Bételbe vezető út mentén, ill. ettől Ny-ra, de egyik mellett sem szólnak döntő érvek. Mégis, mivel az ed-Dzsiiben folytatott ásatások (1956-tól) során a 3 m vastag és 959 m hosszú kései vaskori városfal alapjain kívül 27 → korszócsét is felszínre került, ezek alapján ~ leginkább ed-Dzsiibbel azonosítható (→ Beerot).

61. Gibeon környéke

Gichon, Gihon (héb. 'áradó, feltörő, buzogó?'): **1.** a paradicsombeli folyók egyike (Ter 2,13); ez öntözi Kus egész földjét. Ha Kus itt Etiópiát jelenti, akkor a szerző a Nílusra gondolhatott; ezt a föltevést több régi szerző megerősíti (Jer 2,18: LXX; Sir 24,27 stb.). – **2.** forrás → Jeruzsálem mellett, annak a dombnak a K-i lábánál, amelyen a régi város épült, a Kidron völgyében, ahol Salamont fölkenték királlyá (1Kir 1,33.38.45); mai neve: Én Umm ed-Deredzs 'lépcsős forrás', a keresztények körében: Én Sitti Marjam = Mária kútja. A júdeai királyok (és előttük már a jebuziták is) mindent megtettek, hogy Jeruzsálemnek ezt az egyetlen forrását megóvják. Hiszkija alagutat építtetett (→ Siloe) és így létrejött egy felső (2Kron 32,30; vö. Iz 7,3; 2Kir 18,17 = Iz 36,3) és egy alsó ~-tó. Ugyanakkor a régi, nyitott forrást eltorlaszolták (2Kron 32,30).

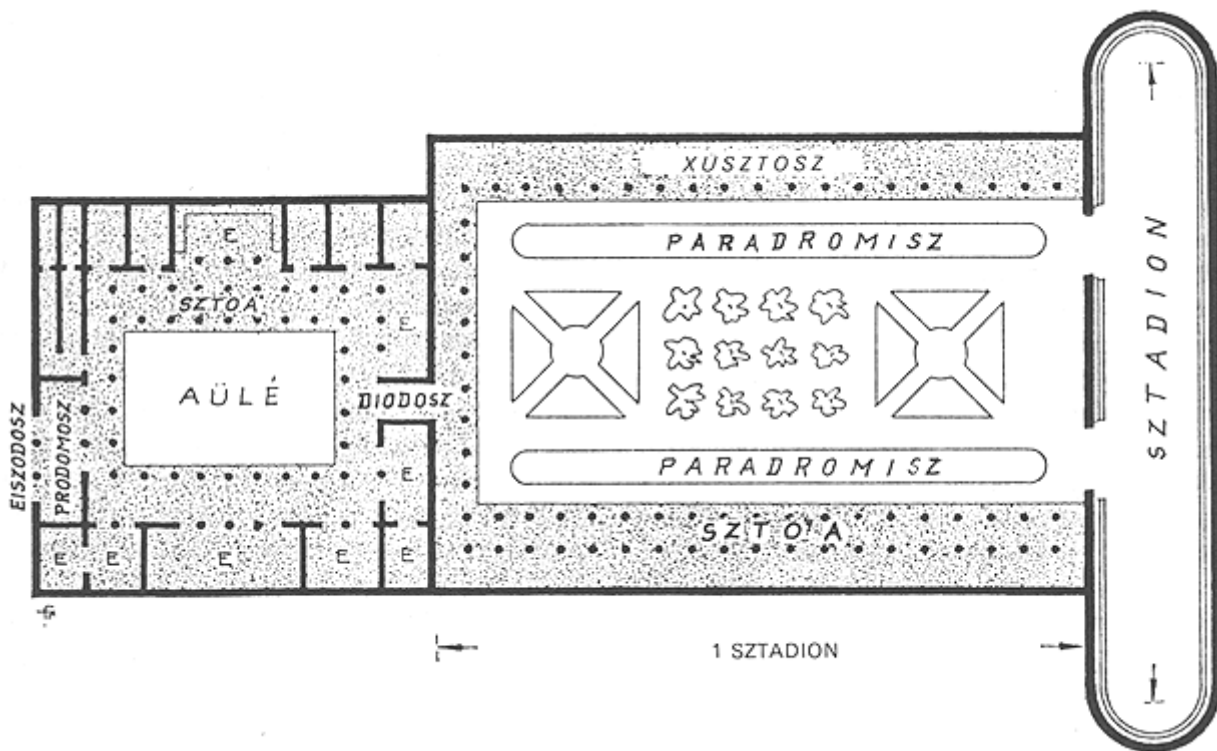
Gilboa: Efraim hegyének ÉK-i nyúlványa, amely Jiszreel síkságának D-i részét elválasztja Bet-Seán öblétől. Itt győzött Gedeon (Bír 7,1–22), de vereséget is szenvedtek itt Izr. fiai a filiszteusoktól; Saul és fiai is áldozatul estek (1Sám 31,1; 2Sám 21,12; 1Kron 10,1). A ~ nevet mindmáig őrzi egy falu Dzselsbon; a vízvázlatról szolgáló hegy neve arabul Dzsebel Fukua.

Ha Józs 17,15–18 ~ra vonatkozik, akkor az ósz-i időben ~ hegyét erdők borították.

Gileád, Gáleád (héb.): földrajzi név. A Ter 31,45–53 a héb. galedből (= tanúságul rakott kőhalom) eredezteti (népetimológia). Eredetileg a hegyet is jelölhette a ~ név, amelyet a mai földrajzi nevekből kikövetkeztethetően abban a hajlatban kell keresnünk, amely a Jabboktól D-re esik (vö. 31). A Bír 10–11 már a Jabboktól D-re elterülő vidékre vonatkoztatja a ~ nevet. Miután Manasse törzse a Jabboktól É-ra eső részt is benépesítette (Jábes, Tirbi), ez is ~ lett. A későbbi kv.-ekben annak a területnek a neve, amelyet Ruben, Gád és Manasse törzsének K-i fele lakott; még később a Jordántól K-re eső egész országrész ~ lett. – ~ hatalmas erdeiről volt ismert ősidők óta (Jer 22,6); ezekben sok gyógynövényt (Ter 37,25; Jer 8,22; 46,11) és jó legelőt találtak, kivált a kisebb állatoknak (Szám 32,1; Mik 7,14; Jer 50,19; Én 4,1; 6,5). Eleinte nem tartották sokra Izr. fiai ~ot, de később annál többre becsülték. Így érthető Ámosz próf. felháborodása a ~iak bántalmazása miatt (Ám 1,3.13), később pedig a kíváncsi, hogy ~ a jobb idők beköszöntésével visszatérjen Izr. közösségébe (Jer 50,19; Abd 19; Zsolt 60,9 = 108,9; Zak 10,10; Mik 7,14).

Gilgal (héb. 'kőkör', Józs 5,9 kivételével mindig névelővel): helynév. A vele jelölt helységeknek mind a számát, mind a fekvését illetően eltérnek a nézetek. – **1.** Józs Izr. fiainak táborhelyeként említi; innen indultak el Palesztinát elfoglalni (vö. MTörv 11,30; Bír 2,1; 3,19). Már akkor (kánaáni eredetű?) szt. helynek számított, amikor Izr. fiai bevonultak az Ígélet földjére. Később Izr. fiai maguk is szt. helynek tekintették, úgyhogy Sámuel is mutatott itt be áldozatot (1Sám 10,8; 13,7 kk., 12.14; 15,14.21; 2Sám 19,16). A próf.-k elítélték (Mik 6,5). Helyét eddig nem sikerült biztosan meghatározni. – **2.** A próf.-k → Bet-Aven, ill. → Bétel közelében is elítélnék egy ~ nevű szt. helyet (Oz 4,15; vö. 9,15; 12,12; Ám 4,4; 5,5). Némelyek ezt az 1. pontban tárgyalt ~lal azonosítják. – **3.** Illés tört.-ében szerepel (2Kir 2,1; 4,38). Ezt F. M. Abel a mai Dzsildzsiljában keresi Efraim hegyén, félúton Jeruzsálem és Szamaria között (vö. 1Sám 7,16), de van, aki ezt a ~t is az 1. pontban tárgyalt ~lal tartja azonosnak. – **4.** Bet-~ (Neh 12,29) helye teljesen meghatározhatatlan.

gimnázium (gör. gümnosz 'ruhátlan' szóból): eredetileg nyitott, később zárt térség, ahol sportpályák (→ pálya), csarnokok és vízmedencék álltak a fiúk és férfiak rendelkezésére. A gör. intézmény a róm.-ak körében alig terjedt el. A jól megépített ~ban az ifjúságnak külön helyisége (ephebeion) volt, a ~ többi részét a felnőttek használták. Az atléta- és gyakorlóiskolák állami felügyelet alatt álltak, és csak engedéllyel működhettek. Bár a zsidók ellene voltak e pogány intézménynek, Jázon főpap engedélyért folyamodott Szíria királyához, hogy Jeruzsálemben is épülhessen, ill. működhessen ~ (1Mak 1,14; 2Mak 4,9–14). Minthogy a sportot meztelenül űzték, a hitükben gyenge zsidók igyekeztek a → körülmételés nyomaitól szabadulni (1Mak 1,15). – 1Tim 4,8: a test gyakorlása kevés haszonnal jár, az istenfélő élet mindent megér.

62. Egy gimnázium alaprajza. Eiszodosz = bejárat. Prodomosz = előtér. Sztoa = oszlopcsarnok, melyben esős időben folytak a gyakorlatok. Aülé = birkózóiskola. E = Epheibeion = az ifjak területe. E' = Exedra = előadóterem. Diodosz = átjáró a férfiak csarnokába. Paradromisz = futópálya. Xüsztosz = a dobógyakorlatok csarnoka. Sztadion = versenypálya

girgasiták: azon népcsoportok egyike, amelyek az izr.-k előtt Kánaánt benépesítették (Ter 15,21; MTörv 7,1; Józs 3,10; Neh 9,8; Jud 5,16). A Jordántól Ny-ra laktak; a Ter 10,16 Kánaántól származtatja őket. A zsidó hagyomány, amely a ~at a föníciaiak É-Afrikába való benyomulásával hozza összefüggésbe, föltehetően a Karthágóban ismételt előforduló grgsi, és girgasm névre épül. Az ugariti szövegekben is szerepel a grgs név. Vsz. a hettiták közé tartoztak, s Kánaánba is akkor kerültek, amikor a hettiták bevándoroltak.

glossza: néhány szavas magyarázat a Szentírás nehezen érthető szavaihoz. A glosszator nem kiegészíteni akarta a szöveget, hanem csak régi, használaton kívül került szavakat cserélt ki, v. helyesebb olvasatot javasolt. A ~t eredetileg a kézirat margójára írták, s csak a szövegmásolások során került bele a szövegbe. A szövegkritika nagyon kényes munkája a ~k felismerése és eltávolítása az eredeti szövegből.

glosszológia: az elragadtatás nyelve, a nyelv(ek) adománya. Korintusban (1Kor 12,10; 14,29), Cezáreában és Efezusban (ApCsel 10,46; 19,6) ismerték. Nem idegen nyelven beszélést jelentett (→ pünkösdi csoda), hanem semmilyen nyelvből ki nem mutatható hangsoroknak elragadtatott állapotban való hallgatását; az elragadtatás nyelve csak azok számára volt érthető, akiknek erre külön adományuk volt (1Kor 14,10). A prófétálás adományától eltérően nem a közösség épülésére, a hívők hitbeli ismereteinek gyarapítására szolgált, hanem csak a Szentlélek jelenlétét tanúsította. Ezért a prófétálás fölötté állt a ~nak; a Lélek adományainak értékrendjében a ~ állt az utolsó helyen. Pál figyelmeztetéseiből (14,13–19) arra következtethetünk, hogy megvolt a ~val való visszaélés esélye, ill. veszélye.

gnózis: a keresztény-hellenista misztika vezéreszméje. Tört.-ileg 3 formában jelentkezett: 1.

hermetizmus, mint irodalmi jelenség (1–4. sz.), amely még egyéb elemeket is felölelt; 2. Valentinosz és Baszilikész keresztény gnoszticizmusa; 3. népies gnoszticizmus. Az első kettő alexandriai eredetű és filozófiai jelleget öltött, a 3. elsősorban Szíriában terjedt el (Simon mágus) és a → mágia (ceremóniák, formulák, titkos nyelv) irányába mutatott. Közös jellemzőik: a) az ismeret kinyilatkoztatásból (látomások, megérzések, jövendölések, prófétizmus) ered; – b) az ismeret tárgya Isten, ill. az embernek v. a világnak Istenhez való viszonya; a mítosznak, különösen a kozmogóniának az a szerepe, hogy áthidalja a szakadékot a filozófia és a világ megközelíthetetlen Istene, ill. a jó és a rossz között; – c) Isten ismerete megszabadít minden rossztól, a halált is beleértve, és halhatatlanná tesz. – Jóllehet a ránk maradt töredékes irodalom keresztény időből származik, a vallástörténések egyöntetűen vallják, hogy a ~ eszmevilága sokkal korábbi. Kérdés, vajon hatott-e ezekre a bibliai fogalmakra: Istent megismerni, ill. az Isten ismerete. E fogalmakat a LXX, amely Alexandriában keletkezett, rendszerint a ginoszkein szóval adja vissza, amely mindig tevékenységet tételez föl: Izr. úgy ismeri meg Istenét, hogy észleli Istennek a tört.-be és a természetbe való beleavatkozásait, elismeri Istent és engedelmeskedik Istennek, tehát az Isten ismerete számára gyakorlatilag egybeesik az Isten szolgálatával. Vagyis e téren a LXX egészen hű az ÓSz eredeti szövegéhez, amely szerint a jada nem egyszerűen az értelem műve, hanem az egész személy tette: valakiről tudni akarás, valakivel való törődés (→ istenismeret). – A bölcsességi kv.-ek még egy önálló ismeretet (→ bölcsesség) is ismernek, amely Istennél van és amelyet Istentől lehet megkapni (Péld 8,12; Sir 24,26). Egy elvontabb ismeret olyan dolgok iránt is érdeklődik, mint a teremtés, tehát a csillagok járása, az ember titkos gondolatai, a dolgok rejtett tulajdonságai, Isten titkai; lehet, hogy ez a zsidó ~ feleletül alakult ki azoknak a pogányoknak a filozófiájára és vallására, akiknek tudatlanságát elvetették (Bölcs 14,22). – Az apokaliptika még közelebb visz a ~hoz, kivált népies változatához. Angyalok Isten akarata ellenére tudomást szereznek sok, főleg asztronómiai jellegű titokról; s ezek az angyalok a gnoszticizmusban alsóbb rendű istenségek szerepét kezdik betölteni (Hénoch kv.-e). Ezenkívül az apokaliptika megszemélyesít bizonyos eszméket (igazság, bölcsesség stb.); ezeket úgy tekinti, mint előzetesen létezőket (praeexistens), ezáltal még hasonlóbakká válnak a gnosztikus eónokhoz. Ugyanakkor az apokalipszisek pesszimizmusa sajátos módon tükrözi a ~ dualizmusát. Ezért figyelembe kell venni, hogy a korai kereszténység ismert egy zsidó-gnosztikus szóhasználatot; vsz., hogy erre vezethető vissza az ÚSz „gnoszticizmusa”. Az ÚSz-ben a szinoptikusok annyira palesztinai fogantatásúak, hogy nyoma sem található bennük a gnoszticizmusnak. A nem Páltól eredő levelek sem okoznak különösebb nehézséget. Valójában tehát csak Pál leveleiben és a 4. ev.-ban merülnek föl magyarázatot kívánó kérdések. Liberális körökben az a vélemény, hogy Pálra erősen hatott a ~, s hogy Pál a megtért pogányok vallási igényeinek kielégítésére kibontakoztatott egy keresztény ~t. J. Dupont nemcsak arra mutatott rá, hogy ez a nézet mennyire alaptalan, hanem arra is, hogy Pál szóhasználata a zsidó hagyományt a legtisztább formában tükrözi, ill. adja tovább. Mindenekelőtt: a pogányok ellen irányuló gör. ginoszkein 'Istent nem ismerni' ige (Róm 1,21.28; 1Kor 1,21) minden kétséget kizáróan hellenista zsidó felfogás hatására vall (Bölcs 13–14). Ósz-i eredetű az Istent ismerni/Isten által ismertnek lenni (Gal 4,8 kk.; vö. 1Kor 8,13: 13,12b) kifejezés is; ezt nemcsak annak hangsúlyozása tanúsítja, hogy az üdvözítésben Istené a kezdeményezés – másutt ez úgy szerepel, hogy Isten előbb ismerte az embert (Róm 8,28–30; 11,2.33) –, hanem az ellentétekre épülő előadásmód, ill. az ennek megfelelő analógiák miatt is megismerni-szabadulni = üdvözülni (1Kor 1,21); emberi igazság-isteni igazság (Róm 3,21–26), magamhoz ragadom-magához ragad (Fil 3,12); az 1Kor 13,12 különösen is tanúsítja a zsidó eredetet: itt a valakit ismerni/valakitől ismertnek lenni ellentétpárhoz még egy más szembeállítás is járul: Istent ezen a világon ismerni és Istent az eljövendő másik világban ismerni – ez a → hellenizmustól teljesen idegen, hiszen az a zsidóságtól eltérően nem tett különbséget a két világ között. Az ismeretből a látásba való átmenet szintén zsidó

gondolkodásmódot tükröz (vö. Jn 14,7–9; 1Jn 3,6); ugyanakkor Istennek színről színre látása az ÓSz-nek ezen a világon láthatatlan Istenével áll szemben (Kiv 23,20, összevetve a Szám 12,6–8 versekkel). Tehát csak a tükörben látni származtatható a hellenista filozófiából. A karizmatikus gnószisz mint Isten adománya (1Kor 1,5; 8,7; 12,8; 13,8 stb.) első pillanatra szoros kapcsolatot mutat a hellenizmus ~ával, de ha közelebbről szemügyre vesszük a két felfogást, jelentős különbséget fedezünk fel köztük: a) Pálnál a gnószisz (12; 14) a Lélek adományai (prófétálás, a nyelvek értelmezése, tanítás stb.) között szerepel, amelyek minden kétséget kizáróan a zsidó gondolatvilág sajátjai, és mivel Korintusban Pál gör. egyh.-a szoros kapcsolatban állt a jeruzsálemi ősegyh.-zal egészen kézenfekvő is; – b) Pálnál éppúgy Isten üdvözítő terve (Róm 11,33; 1Kor 13,2; vö. 2,7–9: bölcsesség) a tárgya és vsz. az Írásnak is ez az alapértelme (Gal 3,7 kk.; 4,21 kk), miként a zsidó bölcsességi irodalomban, ill. apokaliptikában is; – c) Pálnál a ~ nem vonja maga után Isten látását, mint a hellenizmusban, hanem az életre irányul: épülésre szolgál (1Kor 12–14); az emberek szeretete nélkül nem ér semmit (13,8). Pál ismételtelen szembeszállt az írástudók ~ával (Kol 2,23; vö. 2,3; 1Tim 6,20; vö. 1,6 kk.); ezt a judaista ~t fejlesztette gyakorlati ~sá (1Kor). Minden arra mutat, hogy a pasztorális levelek egy gnosztikus eretnekséggel polemizálnak, amely még nem bontakozott ki egészen, és ezért a rá vonatkozó utalások sem egészen világosak. Ennek az eretnekségnek a képviselői is a zsidóságból valók voltak (1Tim 1,7; Tit 1,10.14). – Végül: a megismerni, ill. az ismeret/megismerés egész sor jellegzetes fogalommal együtt jelenik meg. Ezek közé tartozik az egymással szembeállított pneuma és nousz, amelynek föltehetően a hellenista bölcsélet a forrása; a pneumatikus és a pszichikai viszont egyértelműen a Ter 2,7-re utal (vö. 1Kor 15,45–47). Azt, hogy a különféle asztrológiai fogalmak mögött milyen nézetek húzódnak meg, nem lehet megállapítani: teljesség (Ef 1,23; Kol 1,19; 2,9), korszakok (Kol 1,26), világ kormányzói (Ef 6,12), uralkodók (2,12). A világ fejedelmei (1Kor 2,8) mindenesetre zsidó eredetű (→ eón); a teljesség vitatható (→ Egyház). Végül: ha e kifejezések a gnoszticizmus kifejezőkészletébe tartoztak is, Pálnál elvesztették mitológiai jellegüket. – Így Pálnál a gnószisz általában a. m. az igaz valláshoz tartozni, a monoteista és krisztológiai tanításnak megfelelni. Az ismeret Isten kezdeményezésére születik meg és az erkölcsi életre irányul. Mindez jellegzetesen zsidó vonás, de ugyanakkor a „kinyilatkoztatással” kapcsolatban apokaliptikus jellege is tagadhatatlan. – A 4. ev. más környezetben és néhány évtizeddel később keletkezett mint a szinoptikusok. János ev.-a is, a levelei is egyértelmű választ adnak a gnosztikus eretnekségre. Nem lehetetlen, hogy szerzőjük megkísérelte, hogy a gnosztikus világnézetnek értelmet adjon: Isten megtestesült Igéjére vonatkoztatta és ezzel teljesen más irányt szabott neki. Annyi bizonyos, hogy nála a → világ (eón) sokkal gyakrabban szerepel, mint az ÚSz többi kv.-ében és a jelentése is más, mint az ÓSz-ben, sőt az ÚSz több más részében is „Ez a világ” (10-szer) és Isten kibékíthetetlen ellentétet alkot, s a többi ellentétpár is: világosság-sötétség, szellem-anyag, élet-halál, igazság-hazugság/tévely stb. Ez mind gnosztikus jellegű, János evangélista azonban hangsúlyozza, hogy a világ az Isten szava, az Ige (= Jézus Krisztus) által jött létre (Jn 1,3.10; vö. 17,24), és hogy Isten szereti a világot (3,16; 1Jn 4,7 kk.) – ez csupa olyan állítás, amely a gnoszticizmustól teljesen idegen. Hogy a 4. ev. nem gnosztikus, az abban is megmutatkozik, hogy a hangsúly a testvéri szeretetre esik benne, nem az ismeretre (a gnószisz főnév nem is fordul elő benne, az ige is csak elvétve, s akkor is csupán a szinoptikusok egy logionjának megvilágítására: Jn 10,15; 14,7; 17,3). Jézust ismerni Jn-ban a. m. Jézust követni, főleg a szeretetben. Erre utal egy felől az ismeret/megismerés kifejezés, amely ilyen értelemben nem hellenistának, hanem sokkal inkább zsidónak minősül, másfelől a kiindulópont, amely nem a K-i mitológiához kapcsolódik, hanem a zsidó kinyilatkoztatásban gyökerezik, ill. Krisztus tanításában és az Ő üdvösséget szerző halálában és feltámadásában.

Góg: Ros (ismeretlen), Mesek és Tubal (kisázsiai népcsoportok) királya (Ez 38,2 kk.; 39,1). Az uralma alá tartozók által lakott terület (Magóg földje) talán azonos Nagy Sándor

Makedóniájával. Később → Magóg személyként szerepelt ~ mellett (Jel 20,8 kk.). Az apokrif iratokban (Hénoch kv.-e 56,4–8; Ezdrás 4. kv.-e 13), valamint a kumráni forrásokban (1QM 11,16) is megjelenik. A Jel-ben ~ és Magóg 2 király, a világ végén a gonosz lelkek felhívására harcra szállnak Isten népével, de azon a helyen, amelyet „héberül Harmagedónnak hívnak” (16,16), vereséget szenvednek. Az „ezer esztendő” elteltével a sátán félrevezeti őket, felvonulnak, de Isten tüzet bocsát le az égből, és elpusztítja őket (20,7–10).

Gojim: Az ÓSz-ben 2 helyen szerepel ~ királya. – **1.** → Tidál, aki szövetségeseivel megtámadta az → Ötvárost (Ter 14,19). – **2.** ~ amorita királyát Józsué Galileában legyőzte (Józs 12,23).

Golán (héb. 'sövény, kerítés'): város Básánban. A földosztáskor Manassze birtoka lett (MTörv 4,43; Józs 20,8; 21,27; 1Krón 6,56). Menedékváros volt (MTörv 4,43; Józs 20,8). Róla kapta nevét a vidék (Gaulanitisz). Azt, hogy hol feküdt, nem lehet biztosan megállapítani; nevét a mai ed-Dzsolan őrzi.

Golgota (az ev.-ok szerint Koponyák helye): Jézus keresztre feszítésének helye Jeruzsálemben (Mt 27,33; Jn 19,17). G. Dalman az elnevezést a zsidóarab golgota 'koponya' szóra vezeti vissza; a koponyára emlékeztető, gömbölyded sziklát az arabok még ma is így nevezik: erras ('fej'). Annak a hiedelemnek, hogy itt temették el Ádám koponyáját (Origenész), v. hogy az elnevezés az itt kivégzettek koponyáira utal (Szt. Jeromos), nincs alapja. – A ~ a városon kívül volt (Mt 27,32; 15,20; Zsid 13,12 kk.) egy kert közelében (Jn 19,41). Ezekkel az adatokkal összhangban van a Szt.-sír-templom, melynek helye a 3. városfal megépítéséig (Kr. u. 43) kívül esett a 2. városfalon; maradványait föltárták. Korabeli zsidó sírok bizonyítják, hogy a terület temetkezési hely volt. Kr. u. 136 után Aelia Capitolina foruma, ill. egy Aphrodité-templom került a ~ fölé. Nagy Konstantin feltárta a helyet és fölébe emelte az Anasztaszisz-templomot.

Gólját, Góliát: filiszteus óriás → Gátból. A maszoréta szöveg szerint kb. 3 m, a LXX szerint kb. 2 m magas volt. 1Sám 17,19,5; 21,10: Dávid legyőzte párviadalban; 2Sám 21,19: a betlehemi Elchanan (= Dávid?) ölte meg (a szöveg bizonytalan).

Gomorra: város Kánaán D-i részén, amely a → népek tábláján is szerepel. Szodomával, Admával, Ceboimmal és Coárral (Belával) → Ötvárost (Pentapoliszt) alkotott, amelyet Ábrahám idejében Amráfel megtámadott a szövetségeseivel (Ter 14). Abban az időben Birsá volt a város királya. A 18 ~ pusztulásának tört.-e.

gond: Az ÓSz-ben elsősorban a bölcsességi irodalomban szerepel: nyomasztja az embert (Zsolt 13,3); okozhat ~ot a munka (Sir 38,29), a lány (42,9), a gazdagság, a megélhetés (31,1 kk.) és minden, ami nyomasztóan hat az emberre, különösen a halál napja (40,2; 41,1). A ~ öregít (30,24), az álom pedig elúzi a ~ot (31,1 kk.). Sokakat „megöl” a ~ (30,23), nem szabad azért, hogy az ember hagyja magán eluralkodni (30,21 kk.). A ~ nem segít semmit, teljesen fölösleges (Zsolt 127,1 kk.). Az embernek Istenre kell bíznia a ~ját (55,23), akinek ~ja van az igazak életére (37,18; vö. 40,18); az igazaknak a Magasságbeli viseli ~jukat (Bölcs 5,15). Isten kicsinek és nagynak egyaránt ~ját viseli (6,7; 12,13). Az ÚSz-ben Jézus arra inti tanítványait, ne aggodalmaskodjanak, hiszen a mennyei Atya gondoskodik róluk (Mt 6,25–34; Lk 12,22–31); csak egyre legyen ~juk, az Isten országára – minden más (étel, ruházat stb.) miatti ~ csak a földhöz láncolja az embert, teljesen fölösleges (Mt 6,27), sőt pogány dolog (6,32). A „világi” ~ok elfojtják az emberben az Isten szavát (Mk 4,19; Mt 13,22; Lk 8,14). Vigyázni kell, nehogy elnehezdedjen az ember szíve „az élet ~jaiban”, s készületlenül érje a halál napja (21,34). Mártának sok mindenre ~ja van, pedig csak egyre van szükség, az üdvösségre (10,34). A tanítványoknak még a bíróság előtt sem kell töprengeniük (azaz: aggódniuk), mert a Szentlélek ajkukra adja, amit mondaniuk kell (Mt 10,19 kk.; Mk 13,11; Lk

12,11 kk.). Pál szeretné, ha a korintusi hívek „mentek volnának a ~tól” – ezért ajánlja nekik a szüzességet (1Kor 7,32–34). Ugyanakkor Pál viseli „az összes egyh.-nak rá nehezedő ~ját” (2Kor 11,28), és Timóteus is vállalja a filippi egyh.-zal való törődést (Fil 2,20). Ugyanígy kell a keresztényeknek (Krisztus teste tagjainak) is törődniük egymással (1Kor 12,25). Minthogy „az Úr közel van”, a keresztényeknek nem szabad semmi miatt aggódniuk inkább terjesszék kéréseiket hálaadással az Úr elé (Fil 4,6), forduljanak minden ~jukkal Istenhez (1Pét 5,7).

gondnok, kulcsár, intéző, sáfár: Az ÓSz-ben általában udvarmester, udvarnagy (→ hivatalnokok; 1Kir 4,6; 16,9; 18,3; 2Kir 18,18.37; 19,2; Iz 36,3.22; 37,2; Eszt 1,8); de kivétel József házának ~a Egyiptomban, aki nyilvánvalóan nem azt a szerepet töltötte be, mint az udvarmester, udvarnagy (Ter 44,1). – Az ÚSz-ben ’az a rabszolga, akit ura egész cselédsége és háza élére állított’. Így találkozunk Lukács ev.-ában egy „hű és okos kulcsár”-ral (Lk 12,42; vö. Mt 24,45), akit „ura szolgálai fölé rendelt”, hogy amíg ő távol van, ügyeljen a többi szolgára és gondoskodjék róluk („kiadja részüket az élelemből”). Lk 16,1–8: egy gazdag ember intézője „okosan járt el”: míg volt rá ideje s módjában állt, gondoskodott jövőjéről, ezért ura megdicsérte. Róm 16,23: Erasztusz városi tisztviselő volt, aki kezelte a város vagyonát. Gal 4,2: a kiskorú gyámok és gondviselők felügyelete alatt áll, akik nemcsak ellátják és nevelik, hanem nyilvánvalóan örökségét is kezelik, míg nagykorú nem lesz. 1Kor 4,1 kk.: átvitt értelemben Pál és az ap.-ok „Isten titkainak gondnokai”; ismerik az ev. igazságait (vö. Mt 13,11) és hűségesen tovább kell őket adniuk. E szóhasználathoz kapcsolódik Tit 1,7: az előjárónak (= püspöknek), aki Isten javaival „gazdálkodik”, feddhetetlennek kell lennie. 1Pét 4,10: minden kereszténynek kötelessége, hogy „az Isten sokféle kegyelmének jó letéteményese” legyen, vagyis a kapott kegyelmi ajándékokat a közösség javára kell gyümölcsöztetnie.

gondolatritmus: → héber költészet.

gondviselés: I. Az ÓSz-ben. Bár a héb.-ben nem volt szó a ~ fogalmának jelölésére (Jób 10,12: itt a pekuddah a. m. ’oltalom’; Bölcs 14,3; 17,2: e helyeken a gör. pronoia szerepel az eredetiben), a ~ben való hit kimutatható. A) Jahve nemcsak megteremtette az eget és a földet (Ter 1), hanem mindent irányít is a természetben, amely alá van rendelve törv.-einek (Ter 8,22; Jób 38,33; Zsolt 148,6; Jer 5,22–24; 31,35 kk.) és gondot visel teremtményeire (Jób 38; Zsolt 104). Esőt ad az embernek (Ter 27,28; Zsolt 65,7–14; Jer 5,24) v. visszatartja az esőt (1Kir 17,1; Ám 4,7). Életet (Jób 10,12; 12,10; 33,4; 34,14; Zsolt 104,29 kk.; Iz 42,5; 57,16 stb.) és termékenységet (Ter 1,22.28) ad embernek és állatnak, Ő alkotja az embert az anyaméhben (Jób 10,8–11; Zsolt 22,10; 139,13–16). Arra, amit Jahve a világban végbevisz, gyakran a bara, a. m. ’alkot’ utal (Kiv 34,10; Szám 16,30; Iz 45,7; 48,7; 54,16), úgyhogy a teremtés folytatásának tekinthető. – B) Isten ~ét Izr. fiai mindenekelőtt a tört.-ben ismerték fel, elsősorban Izr. tört.-ében: Jahve alkotta a népet (Zsolt 95,6; Iz 43,1.15) és kiválasztotta a többi nép közül (Ám 3,2). Az Egyiptomból való kivonulást, a pusztában Izr. vezetését, Kánaánnak, az ősatyáknak ígért országnak elfoglalását (Ter 15,7; 17,8), a Sínai-hegyen kötött szövetséget Izr. fiai nemegyszer Isten róluk való gondoskodása, ~e jeleiként értelmezték (pl. Józs 24; Neh 9; Zsolt 78; 105; 106; Jud 5). A próf.-k azt tanították, hogy Jahve nemcsak Izr. fiainak, hanem az idegen népeknek is gondját viseli (Ám 9,7) és felhasználja őket tervei megvalósítására (Iz 7,18; 10,5–14; 41,25; 43,14; Jer 25,9; 27,6; Ez 26,7 stb.), esetleg akarataik ellenére is (Iz 29,15 kk.; 10,13 kk.); az idegen népeknek is megvan a szerepük Isten országa építésében (2,2–4; 10,12; 14,26; 18,7). Dániel (Dán 2,31–45; 7; 8) és a zsidó apokaliptikusok a világ korszakokra (→ eón) oszlásának az ókori K-en elterjedt tanát összhangba hozták Izr. fiainak a ~be vetett hitével: az aranykor helyébe, amely a korszakokra oszló világ utolsó szakaszát képviselte, az Isten országát iktatták. A deuteronomikus tört.-írás Izr. egész tört.-ét a ~ben való hit fényénél szemléli; Isten népét jutalmazza v. bünteti a tört.-i eseményekben, folyamatokban, attól függően, hogy megtartja-e v. megszegi-e a vele kötött szövetséget és az

ehhez kapcsolódó törv.-eket (MTörv 4,8; Bír 2,11–15; 3,7 kk., 12; 4,1 stb.; 1Sám 4–7; 1Kir 13,33 kk.; 14,22–24; 15,1–4 stb.). – C) Az ÓSz szerzői elsősorban azt állították Izr. fiai elé, amit Jahve a nép egészéért tett; ugyanakkor azonban azt sem tévesztették szem elől, amit népe tagjainak életében egyenként végbevitt gondoskodásában (pl. Ter 16,20: Ábrahám; 24: Izsák; 37; 39–50: József). De ez a szemlélet csak a próf.-k hatására teljesebben ki (pl. 1Mak 3,60; Zsolt 37,23; Péld 16,9; 20,24; Sir 10,5; 16,17; 33,13; 50,22; Bölcs 6,7; 12,2). – D) Arra, hogy a világban megtapasztalható rosszat hogyan kell a ~sel összeegyeztetni, az ÓSz-ben többféle magyarázat található. A dualisztikus v. monisztikus jellegű magyarázatot Izr. fiai monoteizmusukban mindig elutasították; Jahve a végső oka mindennek, még a rossznak is (Iz 45,7; Ám 3,6). – 1. A fizikai értelemben vett rosszra a legrégebb és legelterjedtebb magyarázatok azok, amelyek szerint a rossz a bűn megérdemelt büntetése (pl. Zsolt 1,4 kk.; 112,10; 2Mak 7,18; Jób barátainak beszédei; Sir 5,1–15; 10,12–17; 39,28–31). Egy másik magyarázat szerint a rossz (pl. → szenvedés v. szerencsétlenség) nevel (Jób 34,31 kk.; 36,8–21) v. a tisztulást mozdítja elő (2Mak 6,16; 7,32 kk.; Jób 33,15–30; Bölcs 3,5; 11,9 kk.; 12,13–27). Egy harmadik felfogásban a jövő fogja a kérdést megoldani; az → Úr napja és a messiási idő beköszöntésével véget érnek Izr. megpróbáltatásai (Salamon Zsolt 17; Hénoch 91,12); a feltámadással az igazak részesednek az üdvösség javaiból (Dán 12,2 kk.); a túlvilági jutalom lesz a kárpótlás azért, amit a földön el kellett szenvedniük (2Mak 7,9.14.23–29; Bölcs 3,1–9; 5,15 kk.). → megfizetés. – 2. Az erkölcsi rosszat Izr. fiai következetesen összeegyeztethetetlennek tartották Isten szentségével; az ember szabad akaratára vezethető vissza; ezt az egész ÓSz hangsúlyozza (MTörv 11,26–28; 30,15–20; Jer 21,8; Sir 15,15–17). Sir 15,11–20 ezt a hitet egyértelműen megfogalmazza: „Ne mondd: a bűnöm az Úrtól származik, mert ő nem hoz létre semmit, amit gyűlöl... Módomban áll, hogy megtartsd a parancsokat.” Ugyanakkor azt is kiemelik az ÓSz szerzői, hogy Jahve ura az ember akaratának (Jer 18,6). „A király szíve vízfolyás az Úr kezében, ahova akarja, oda irányítja” (Péld 21,1; vö. Zsolt 33,15; Zak 12,1). Arra, hogy miként van az, hogy ugyanakkor nem szűnik meg az ember szabadsága és felelőssége, nem kapunk magyarázatot. De Jahve még az ember bűnét is jóra fordíthatja (Ter 50,20; vö. 45,5). Hogy azokat a kifejezéseket, amelyek Jahvét bűn okaként állítják elénk (2Sám 24,1; vö. 1Sám 26,19; 1Kron 21,1; Iz 6,9 kk.) helyesen értelmezzük, 2 dolgot nem szabad szem elől tévesztenünk: a) a bibliai szerzőket alig v. egyáltalán nem foglalkoztatta a másodlagos ok kérdése; rendszerint a teljes okozatsort Istenre, mint végső okra vezették vissza, akkor is, ha az emberi akaratnak része volt az okozatok létrejöttében; b) a Bibliában a szerzők nem tettek különbséget aközött, amit Jahve végbevitt v. megengedett és aközött, amit elrendelt v. parancsolt. – II. Az ÚSz-ben Jézus jobban kiemelte, hogy Isten mint Atya kivétel nélkül minden emberre gondot visel (Mt 5,45; Lk 6,35), és határozottabban inti tanítványait a ~re hagyatkozásra, az Isten iránti bizalomra (Mt 6,25–34; 10,29–31). Arra tanította őket, hogy azon az úton kell járniuk, amelyen ő járt (10,24.38 kk.; 16,24 kk.), és így kinyilatkoztatta nekik a szenvedés értelmét és helyét Isten ~ében (vö. Lk 24,26.46). Minthogy a Jézus által hirdetett és felajánlott üdvösség Isten üdvözítő terveinek a megvalósulását jelenti, a ~ gondolata az ÚSz-ben új tartalmat kap: Isten szeretetének és üdvözítő akaratának állandó kinyilatkoztatása, ill. megnyilvánulása. Ezen alapszik a keresztény remény, hogy „akik Istent szeretik, azoknak minden javukra válik” (Róm 8,28) és a Pál hangsúlyozta bizonyosság, hogy nincs földi hatalom, amely elválaszthatna Krisztus szeretetéről (8,35).

gonosz: → rossz, → Sátán.

gonosz szellemek: → démon.

Gorgiász: IV. Antiokhosz Epiphánész seregének vezére, Idumea helytartója. Makkabeus Júdás legyőzte Emmausznál (1Mak 3,38; 4,1.16–22) és Idumeában (2Mak 12,32–37).

Gosan: → Gozán.

Gósen: földrajzi név. – **1.** ~ földje Egyiptomnak az a része, ahol Izr. fiai éltek (Ter 45,10; 46,28.29; 47,2.4.6.27; 50,8; Kiv 8,18; 9,26); legeltetésre alkalmas, termékeny terület volt (Ter 47,6a-b). A Nílus deltájától K-re terülhetett el, mégpedig v. ÉK-re, Tanisz-Peluzium vidékén, v. D felé a Vádi-Tumelatban, a Timszáh-tótól Ny-ra. Az egyiptomi szövegekből eddig nincs rá adat. Jud 1,10: ~ egész földje vsz. a Nílus egész K-i deltáját jelenti, le Etiópia határáig. – **2.** Kánaáni város Júda földjén (Józs 10,41; 11,16; 15,51).

Gozán, Gosan: Mezopotámia É-i részén a Hábor felső folyásánál elterülő vidék; az asszírok ide telepítették Izr. elhurcolt fiainak egy részét (2Kir 17,6; 18,11; 19,12; Iz 37,12). 1Krón 5,26: ~ folyó, vsz. félreértésből. Az akkád ékírásos forrásokban szerepel egy Guzana nevű város, amelyet a Hábor felső folyásánál fekvő Tell-Halaffal lehet azonosítani. E város legrégebb, vsz. a Kr. e. 5. sz.-ba visszanyúló rétege, ill. a belőle felszínre került színes agyagedények alapján külön Tell-Halaf-i műveltségről lehet beszélni.

gödölye, kecskegida: A fiatal hím kecske (→ bak) kedves ajándék (Bír 15,1) és ízletes eledel (pl. Ter 27,9.16; 1Sám 16,20; Lk 15,29). Az ismételt tilalom, ti. hogy „a gödölyét ne főzd meg anyja tejében” (Kiv 23,19; 34,26; MTörv 14,21) a kánaániaknak egy babonás szokása ellen szólt, amelyre az ugariti szövegekből derült fény (R. de Vaux).

góg, kevélység, felfuvalkodottság, dölyf: A héb. megfelelők alapjelentése a Bibliában a 'magasan lenni'; elsősorban mégis erkölcsi fogalom a ~. Jób 38,11: az Úr a tengernek mondja: „Ezen a helyen törjön meg hullámaid gögje.” A ~ös embernek a héb. kifejezés szerint 'fenn van' a szíve (Zsolt 131,1), a lelke (vö. Péld 16,18), a szeme (Zsolt 101,5). A ~ a gazdagság (Ez 28,5), a hatalom (7,24), az Istentől elpártolás (Sir 10,12) velejárója, ill. következménye. A ~ a bukás előtt jár, annak az előzménye, előhírnöke (Péld 16,18). A ~ maga a bűn (Iz 13,11; 1Jn 2,16), így összeegyeztethetetlen az istenfélelemmel (Péld 8,13; Jn 5,44).

Görögország, Hellász: országnév, amely az ÚSz-ben mindössze egyszer fordul elő (ApCsel 20,2). Egyébként az ApCsel-ben is, Pál ap. leveleiben is mindig → Achája szerepel. Pál tehát a hivatalos elnevezéssel élt: ~nak mint róm. tartománynak Achája volt a neve. A műkénei időben a gör.-ök is szívesen nevezték magukat achájaiaknak, de a Kr. e. 8. sz.-tól a hellének elnevezés vált általánossá. A Hellász név eredetileg csak Tesszália D-i részén, egy vidékre vonatkozott, de később az egész országra kiterjedt. →még Jáván.

görögök: → hellének, → Jáván fiai.

gránátalma (héb. rimmon): Az ÓSz-ben Palesztina egyik legkiválóbb terményeként szerepel (Szám 13,23; MTörv 8,8; 1Sám 14,2; Jo 1,12). Az olykor fává terebélyesedő cserjének pompás illatú piros virága és zöld lombja van (Én 6,11; 7,13); olykor egész kerteteket alkot (4,13). Gyümölcse a 4,3: a kedves szépségének leírásához hasonlatul szolgál. A sok magot tartalmazó gyümölcs talán a termékenységet szimbolizálta; annyi bizonyos, hogy a vallásos ornamentikában kedvelt motívumul szolgált; a főpap öltözkékének szegélyét (Kiv 28,33) és Salamon templomában a bronzoszlopok oszlopfőit is ~k díszítették (1Kir 7,18 kk.; 2Kir 25,27). A ~ból egyfajta bort (Én 8,2), valamint becses festéket (→ festés) készítettek; ez utóbbi azonban nem mutatható ki a Bibliából.

gúnydal: → ének.

gyanta: különféle fákból és cserjékből kiszivárgó v. mesterségesen, bevágásokkal kifolytatott nedvek összefoglaló neve, amely nedvek a levegőn megszilárdulnak. Illatáldozat céljára használták, ill. kenetnek dolgozták fel. A különféle elnevezések keverednek a Bibliában, így pontos megkülönböztetésük igen nehéz volna. Ugyanez áll a LXX és a többi fordítás

szóhasználatára is. A héb. ÓSz-ben a következő elnevezésekkel találkozunk. 1. Nekot (pl. Ter 37,25; 43,11); igen vsz., hogy ezen a feketésszürke → ladanumot kell érteni, amelyet a Pistaceae egyik fajából nyertek. – 2. Lebonah, vagyis → tömjén: sárgásfehértől vöröses színűig különféle színű. – 3. Mor v. deror, azaz → mirha: sárgászöld v. barna színű, a Commipherae egyik fajtájából. – 4. Helbenah (Kiv 30,34; Sir 24,15), vagyis → galbanum: sárgászöld v. zöldesbarna színű, különféle Ferula-fajtákból. – 5. Bosem, azaz → balzsam, amelyet különféle balzsamfákból és -cserjékből nyertek, elsősorban a Balsamodendron apobalsamumból. – 6. Nerde (Én 1,12; Mk 14,3), azaz → nárdusz, amely a Nardostachys jatamansis olaját tartalmazza. – 7. Szori, vsz. a storaxból, szürke ~ a Styrax officinalisból; mások szerint masztix, vagyis halványsárga ~ a masztixfából (Pistacia mutica), ill. a masztixterebintből (Pistacia lentiscus). – 8. Nataf (Kiv 30,34), vsz. masztix, mások szerint storax. – 9. Lót, vsz. a Pistacia mutica ~ja. – 10. Bedolan (Ter 2,12; Szám 11,7), azaz → bdellium: a Commiphera mukul sárgás ~ja. – 11. Zak 4,12: a záháb vsz. az említett ~ fajták egyikére vonatkozik. Sok helyen, ahol a fordításokban arany szerepel (pl. az illátáldozat arany oltára), föltehető, hogy inkább erre a ~ra kell gondolni. Nem lehetetlen, hogy a napkeleti bölcsek aranyán (Mt 2,11) szintén ezt a ~t kell érteni (G. Ryckmans).

gyapjú: A birka első gyapja a → birkanyírás után a papot illette meg (MTörv 18,4); a többit megfonták, megszőtték. A → papi öltözék kivételével, amelynek vászonból kellett készülnie (Kiv 28,39.42; Ez 44,18), ruhát készítettek a ~ból. A ~ természetes színe fehér (Iz 1,18; Jel 1,14), de festették is a ~t, pl. bíborszínűre (Péld 31,22). MTörv 22,11: tilos volt ~ból és lenből vegyesen szőni. → Szárdesz.

gyász: Ha haláleset fordult elő (Ter 37,29 kk.; Mt 9,15; 1Tesz 4,13), v. valami nagy baj szakadt az egyes emberre (Jób 1,20; 2,11), ill. az egész népre (Jo 1,8 kk.; Jer 6,26), esetleg a bűneiket bánták (Ezd 9,3 kk.; 1Kor 5,2), K-en ez sose maradt (sőt Sir 38,16 kk. szerint nem is maradhatott) pusztán belső érzés, hanem külsőleg is meg kellett nyilvánulnia. Azok a szt.-írók, akik az ítéletre akartak figyelmeztetni, ~t hirdettek (Ám 5,16 kk.; Lk 6,25; Jak 4,9; Jel 18); akik viszont az üdvösséget hirdették, → vigasztalást ígértek a gyászolóknak (Iz 61,2 kk.; Mt 5,4; Jn 16,20 kk.). – Síráson és jajgatáson kívül Izr. fiai úgy nyilvánították ki ~ukat, hogy megszagatták ruháikat (Ter 37,29.34; ÓSz passim; Mt 26,65), levetették (szokásos) öltözüket (Ez 26,16; Jón 3,6), leoldották a kendőt v. a turbánt amivel körülcsavarták a fejüket (Lev 21,10; Ez 24,17.23), hogy a hajuk szabadon maradt (Lev 10,6; 13,45; 21,10), levetették sarujukat (2Sám 15,30; Ez 24,17.23) és ~ruhába, zsákba öltöztek (Ter 37,34; ÓSz passim; Mt 11,21; Jel 11,3; → öltözet); nem mosták ki a ruhájukat (2Sám 19,25), elhanyagolták egész külsejüket: nem mosták meg a lábukat (19,25), nem kenték be olajjal a testüket (14,2; Dán 10,3), nem gondozták a szakállukat (2Sám 19,25); nem ettek v. nem ittak (1Sám 31,13; 2Sám 1,12; 3,35; 12,16; Neh 9,1; Jud 8,6; Eszt 4,3; 1Mak 3,47; Dán 9,3; Jo 1,14; 2,15), de legalábbis jobb ételt v. italt nem vettek magukhoz (Dán 10,3); port v. hamut hintettek a fejükre (Józs 7,6; ÓSz passim; Mt 11,21; Jel 18,19); befödtek a fejüket (2Sám 15,30; 19,43; Eszt 6,12; Jer 14,3 kk.); eltakarták a szájukat és a szakállukat (Lev 13,45; Ez 24,17.23; Mik 3,7). Kifejező mozdulatokkal is jelezték ~ukat: a mellüket verték v. ütögették a csípőjüket (Iz 32,12; Jer 31,19), kitéptek egy-egy szálát a hajukból v. a szakállukból (Ezd 9,3), esetleg le is nyírták a hajukat, szakállukat (Jób 1,20; Iz 22,12; Jer 7,19; 16,6; 41,5; Ám 8,10; Mik 1,16) és bevagdosták magukat (Jer 16,6; 41,5; 47,5). Ezeket a szokásokat zömükben a környező népek is ismerték. – A ~ rendszerint egy hétig tartott (Ter 50,10; 1Sám 31,13; 1Krón 10,12; Jud 16,29; Sir 2,10), de olykor, ha nagyon tekintélyes személy halt meg, 30 napig is eltarthatott (Szám 20,30: Áron; MTörv 34,18: Mózes). Jákob halálakor a 70 napból (Ter 50,3) 40 a bebalzsamozásra esett, maga a ~ tehát 30 napos volt. → böjt, → halottkultusz, → halottsíratás.

gyászdal: → siratóének.

Gyehenna: → Gehenna.

gyémánt: Rendszerint ~nak fordítják a héb. samirt, amelynek keménysége a próf.-knak hasonlatul kínálkozott (Jer 17,1: hegyes ~, íróeszközként; Ez 3,9: homlok; Zak 7,12: szív). → drágakövek.

gyengeség: Az ÓSz-ben a ~ nem annyira erkölcsi ~ v. bűn, inkább a bűn következménye, büntetés (Zsolt 31,11). – A gyenge Isten és a törv. védelme alatt állt (Ez 34,2–22; → árvák, → özvegy, → szegénység), ezért bízhatott Isten segítségével (Zsolt 6,3; 31,10 kk.; 71,9 kk.; 109,24 kk.). Isten erőt ad a gyengének (1Sám 2,4; Jud 9,11; 16,11). – Az ÚSz-ben az egész ember (1Pét 3,7), ill. – a lélek/szellem ellentétéként – a test gyenge (Mt 26,41; Róm 6,19). De Isten épp az emberi ~ben akarta üdvözítő erejét kinyilvánítani (2Kor 12,9), s a gyengét választotta ki, hogy megszegyenítse az erőseket (1Kor 1,27 kk.). Krisztus mint ember magára vette a ~et, hogy minket megmenten (2Kor 13,4; Zsid 5,2) és megmutassa: ami Istenben ~nek látszik, az minden emberi erőt felülmúl (1Kor 1,25). Az ember is dicsekedhet ~ével, mert így mutatkozik meg Isten kegyelmének ereje (2Kor 11,30; 12,5–10; 13,9). – Olykor a ~ erkölcsi vonatkozásban rosszálló értelmű: gyenge, aki hitében meginog, aki alaptalanul megbotránkozik, s egyáltalán: botlik, vétkezik (Róm 5,6; 14,1; 1Kor 8,7–13; Zsid 4,15; 7,28). A törv. azért erőtlén, mert nem képes az üdvösséget megadni (Róm 8,3; Zsid 7,18 kk.).

gyermek: A szavak, amelyek a különféle korú ~ek megnevezésére szolgáltak, arra mutatnak, hogy a ~eket szerették Izr.-ben. Ez nem egyszerűen emberi érzésre vezethető vissza, s nem is az a K-en általános felfogás az alapja, amely szerint a házasság a ~ek számától függően tekinthető jónak (vö. Ter 24,60); hanem a vallási meggyőződés. A Bibliában a ~ a házasság Istentől akart természetes gyümölcse (1,27 kk.). Ezen túlmenően: az utódok sokasága a szövetség egyik ígérete Ábrahám, Izsák és Jákob (12,2; 22,17; 26,24; 28,14), majd Izr. fiai számára (Kiv 23,26; Lev 26,9; MTörv 28,4). Az egészséges és boldog házasság nem képzelhető el sok ~ nélkül; a ~ Isten ajándéka (Ter 33,5; vö. 4,1; 16,3 kk.; 30,2–6); ezt az olyan nevek is tanúsítják, amint Nátán, Natanael, Jonatán. A ~ egyszermind jutalom is (Zsolt 127,3–5; 128,1–3). – A terméketlenség és a gyermektelenség nagy szerencsétlenség, nagy szegény (Ter 30,1; 1Sám 1,5; Iz 4,1; Lk 1,25), Isten büntetése (Iz 47,9; Jer 18,21; Oz 9,12). A házasságtörésnek egyik büntetése a gyermektelenség (Lev 20,21). A bölcsességi irodalomban a termékeny asszony önmagában nem jelent áldást; ha a ~ek rosszak, akkor a sok ~ inkább átok (Bölcs 3,10–19; Sir 16,1–3). Főleg fiúkat kívántak, mert a fiúk biztosították a család és a nemzetség fennmaradását (1Sám 4,20; 2Sám 18,18; Rut 4,13–15; Zsolt 127,3). A fiúk számával együtt nőtt az asszony becsülete (1Sám 1,1 kk.) és az apa tekintélye a törzsön, ill. a nemzetségen belül (Zsolt 128,4 kk.). A fiúk közül az → elsőszülött különleges helyet foglalt el. – Az ÚSz-ben Jézus a ~eket (akiknek őrangyaluk van) ártatlanságuk és egyszerűségük miatt példaképpül állította a tanítványok elé (Mt 18,2–6.10; 19,13–15; vö. 1Kor 14,20; 1Pét 2,1 kk.). → áldozat, → család, → házasság, → istengyermekség, → keresztség, → örökbefogadás, → születés, → szülők.

gyermekáldozat: → áldozat, → Moloch.

gyermekkeresztelés: → keresztség 5.

gyermekségtörténet: Mk-tól és Jn-tól eltérően, ahol Jézus működésének leírása a Jordánban való megkeresztelkedésével kezdődik, Mt (1,18–2,23) és Lk (1,5–2,52) Jézus születésének és gyermekkorának tört.-ét is magában foglalja, néhány előzetes eseménnyel együtt. Ez az ún. ~. Részletezve: Mária József házába vitele és Jézus születése (Mt 1,18–25); a napkeleti bölcsek látogatása (2,1–12); menekülés Egyiptomba; a betlehemi gyermekgyilkosság; A szt.-család hazatérése (2,13–23); Keresztelő János születésének

hírüládása (Lk 1,5–25); Jézus születésének hírüládása (1,26–38); Mária látogatása Erzsébetnél (1,39–56); Keresztelő János születése (1,57–80); Jézus születése (2,1–20); Jézus körülmetélése és bemutatása a Templomban (2,21–40); a 12 éves Jézus Jeruzsálemben (2,41–52). – Lk csupa olyan dolgot tartalmaz Jézus gyermekkoráról, ami Mt-ban nem található meg, kiegészítve Keresztelő János gyermekkorára vonatkozó részletekkel. Mt-ban a ~be súlyos gondok vegyülnek (József töprengése Mária állapota miatt: 1,18–20; Heródes ellenségessége az újszülött Messiással szemben: 2,3–8.13.20; menekülés Egyiptomba, gyermekgyilkosság: 2,13–16), Lk-ban a kép a komoly mozzanatok (Zakariás némasága: 1,20.22; Jézus születésének szegényes körülményei: 2,7; Simeon jövendölése: 2,34 kk.; Mária és József gondja Jézus elveszése miatt: 2,44–48) ellenére is derűs. Mindkét ~ beleillik az Ev.-ba: Mt-ban – Lk-tól eltérően – gyakoriak az utalások az ósz-i ígéretek teljesedésére, miként az Ev. egészében, a ~ben is (Mt 1,23; 2,6.15.18.23), és József áll előtérben (Lk-ban Mária), Jézus törvényes apja (ez ebben a zsidókeresztény Ev.-ban összhangban áll az apa kilétét elsőrendűen fontosnak tartó zsidó felfogással). Lk-ban, mint az egész 3. Ev.-ban a ~ben is nagyobb szerep jut a nőknek: Mária kapja a megbízást, hogy a születendő Megváltónak a Jézus nevet adják (1,31), nem József, mint Mt-ban (1,21); Mária és Erzsébet találkozása; Erzsébet szerepe Keresztelő János elnevezésében (Lk 1,60); Anna próf.-asszony (2,36–38). Aztán – ismét az egész ev.-ra jellemző módon – Jézus mindjárt a ~ben a szegények Megváltójaként jelenik meg (vö. 1,53): istállóban születik, szegényes körülmények között (2,7); először egyszerű pásztorok kapnak hírt a megszületéséről (2,8–17). Lukács ~ét, miként egész ev.-át egyszerű, szemléletes előadásmód és végtelen báj jellemzi (pl. a Jézus születéséről szóló részt). Lukácsnál a ~ – jól átgondolt tervnek megfelelően – 7 részre oszlik: a 2 gyermek születésének hírüládása, a 2 asszony találkozása, a 2 gyermek születése, végül az egyéb csodálatos események a gyermek Jézussal kapcsolatban. A Gyermek kilétét angyal (1,31–33.35; 2,9–12,13 kk.; Mt 1,20 kk.), a Szentlélek (Lk 1,41–43; 2,30–32; 2,25 kk.; 2,34 kk.), végül maga a Gyermek (2,49) adja tudtul. – A ~nek természetesen nem a szinoptikus hagyomány a forrása, mint az 1. és 3. ev. többi részének; a ~ vonatkozásában Mt és Lk külön forrásból merített. Máté ~e eredetileg szemita nyelven keletkezett: Jézus nevének magyarázata (Mt 1,21) nem a jelenlegi gör. szövegben, hanem csak szemita nyelvre visszafordítva érthető. Lukács ~e esetében is szembeötlő a szemita sajátosságokkal tarkított gör., kivált az előszó (Lk 1,1–4) művelt gör. nyelvvel egybevetve, így Lukács ~e esetében is számolhatunk egy eredeti szemita forrással, amely már szemita v. gör. nyelven írott forrás volt. Hogy a megtervezett fölépítés, a szép előadásmód megvolt-e már az ősforrásban is v. az evangélistától származik, nem lehet egyértelműen megállapítani. Kétségtelen, hogy Lukács evangélista a maga ~ét átdolgozta. Ezt a gör.-ös mondatszerkesztésen kívül a rá annyira jellemző szóhasználat tanúsítja. Ugyanakkor vitatható, hogy vajon az 1. ev. ~e az ős Mt-ban is megvolt-e, ha illet egy Origenész óta kimutatható (Eusebiosznál) felfogást elfogadva – fel lehet tételezni. Ha az ős Mt hozzávetőleg a ma ismert Mt-val azonos terjedelmű volt, és ha a gör. Mt-ban a Mk-hoz mérten másodlagos fordulatok arra vezethetők vissza, hogy a szemita ős Mt gör.-re fordításakor a fordító Mk-t is felhasználta, akkor nincs akadálya, hogy a ~et is az ős Mt részének tekintsük. De ha az ős Mt-t sok szaktudós nézetéhez csatlakozva – ún. logiaforrásnak tekintjük (→ szinoptikus kérdés), amely később – Mk-val és a külön forrásokkal összedolgozva – a kanonikus Mt lett, akkor az ős Mt nem foglalta magában a ~et. Egyébként Lk is merített a logiaforrásból, ha tehát ismerte volna ennek ~ét, föl is használta volna, de ennek semmi nyoma (Lk 2,39; vö. Mt 2). – Mindkét ~ meríthetett Mária elbeszéléseiből (vö. Lk 2,19.51), de nem közvetlenül, mert akkor nem volna köztük annyi eltérés. Lehetséges viszont, hogy az ev. keletkezése idejéig már elterjedtek különféle tört.-ek Jézus születéséről és gyermekkoráról, amelyek Jézus anyjának v. más, vele közeli viszonyban levő személynek az elbeszélésein alapultak (vö. 1,1 kk.), s ezek kerültek bele az 1. és 3. ev.-ba. Nem bizonyítható, de esetleg föltehető az is, hogy maga József is készített följegyzéseket,

s ezek szolgáltak alapul Mt ~ének. Keresztelő János fogantatásának és születésének tört.-e a szülőkre mehet vissza, s szóban v. írásban terjedhetett, mielőtt belekerült volna egy ev.-ainkhoz alapul szolgáló forrásba, v. mielőtt Lukács evangélista Jézus születésének tört.-ével összedolgozta volna. Irodalomkritikailag, de részben tartalmilag is meg lehet az egyes részek eredetére és összefűzésére bizonyos föltevéseket kockáztatni, de ezek a föltevések nem igazolhatók egyértelműen. – A ~ekben különféle csodálatos dolgokról van szó (angyalok jelenése, prófétálás, Zakariás megnémulása és némaságának megszűnése, Erzsébet anyasága idős kora ellenére, Mária szüzi anyasága, a napkeleti bölcseket vezérlő csillag), ezért némelyek arra gondolnak, hogy inkább legendáról van szó, semmint leírásról, ill. hiteles tört.-ről, s szinte csak a szülők nevét, Jézus születésének helyét tekintik tört.-ileg elfogadhatónak. Ezzel kapcsolatban azonban le kell szögezni, hogy Mt is (utalások a jövendölések teljesedésére), Lk is (1,1–4) tört.-i eseményeket rögzít, nem legendák foglalata; az ev.-ok ~ét szigorúan el kell határolni azoktól a legendás színezetű elbeszélésektől, amelyek nagyon korán elburjánzottak. A Megváltó nem volt csodagyerek, ahogy az apokrif iratok mutatják. Igaz, 12 éves korában rendkívüli fogékonyságról tett tanúságot és abban a tudatban beszélt, hogy Isten az atyja (2,47.49), de ennek leírása az ev.-ban tárgyilagos és mértéktartó, kivált az apokrif iratok elbeszéléseihez mérten. Hogy az ember kapcsolatba kerülhet az angyalokkal, az Isten világával (azt a kérdést nem érintve, hogy a jelenséget valláspszichológiailag miként lehet magyarázni), azt csak az tagadhatja, akinek a keresztény kegyelmi élet valóságáról nincsenek fogalmai. Ugyanez mondható el a prófétálással kapcsolatban is, amelyet az ÓSz is régóta ismert. Végül, ami Szűz Mária anyaságát és magát az Istenembert illeti: akik ezeket újra meg újra megkísérelték különféle pogány képzetekből levezetni, azok nem vették soha figyelembe az ÚSz tanításának sajátosságait, amelyek – bár látszólag hasonlítanak bizonyos pogány elképzelésekhez – igen lényeges pontokban különböznek tőlük. Mindenekelőtt: a ~ek Jézusban elsősorban a Megváltót látják, s nem annyira Istennek a földön való megjelenését a Fiában, tehát a régi zsidó várakozásnak, ill. hagyománynak felelnek meg. A keresztény közösségnek Jézusban mint Isten Fiában való, később megérlelődött hite még nem hatott a ~ekre, s ez tört.-i szempontból tanúsítja hitelességüket. Ezen túlmenően: hit kérdése, hogy az Istenembert és szüztől való születését valaki elfogadja-e. – Annak, aki a 2 ~ közti eltéréseket tört.-i hitelességük ellen felhozza érvül, figyelembe kell vennie, hogy a tört.-i szempontból legfontosabb dolgok megegyeznek: a szülők neve, Jézus Szentlélektől való fogantatása, József Mária jegyese, de Jézusnak csak nevelőapja (Mt 1,18–20; Lk 1,26–38), Jézus fogantatása akkor, amikor Mária el volt ugyan jegyezve, de még nem költözött oda Józsefhez (Mt 1,18; Lk 1,27); Jézus születése az után, hogy Mária odaköltözött Józsefhez (Mt 1,24 kk.: Lk 2,5), mégpedig Heródes uralma idején (Mt 2,1; vö. Lk 1,5); a gyermek nevének meghatározása születése előtt, angyal közvetítésével (Mt 1,21: József, Lk 1,31: Mária), a gyermek Dávid fia (Mt 1,1; vö. 1,20; Lk 1,32; vö. 2,4–7.11), a szülők Názáretbe költözése (Mt 2,23; Lk 2,39). Ez a sok lényeges egyezés egy nagyon régi közös hagyományra utal és inkább a ~ek tört.-isége mellett szól, semmint ellene. – Egy másik kérdés, amelyet újabban katolikus részről vetettek fel, az irodalmi műfaj kérdése. Némelyek úgy vélik, hogy formailag a ~ek bizonyos értelemben hasonlítanak a zsidó → Midrásra, mert a tört.-i eseményeket nem csupán közlik, egyszersmind teol.-ilag értékelve, hanem különféle építő jellegű részletekkel ki is egészítik, amelyek szigorúan véve már nem tekinthetők tört.-ileg elfogadhatónak (pl. feltehető a Bír 13 hatása: Sámson fogantatása, 1Sám 1 kk. hatása: Sámuel fogantatása). Am ezzel a tagadhatatlan tört.-i háttér nem válik kérdésessé (Jézus szüztől születése, Jézus Betlehemben születése stb.), de egyébként is különbséget kell tenni a tört.-i esemény és annak esetleg kiszínezett, szabad előadásmódja között; ez természetesen nehéz és nem is mindig lehetséges. → Boldogságos Szűz Mária, → Jézus Krisztus, → népszámlálás.

gyík: A Lev 11,29 kk. több héb. szót tartalmaz, amelyeket a régi fordítói hagyomány a ~ok különféle fajtaiként értelmezett. A ~ok tisztátalan → állatnak számítottak (11,29 kk.). A Péld

30,28 szerint a semamitot (a legtöbben ~nak fordítják, mások szerint: pók) kézzel is meg lehet fogni, mégis a királyi palotában tanyázik.

gyilkosság, emberölés: A → Tízparancsolat (Kiv 20,13; MTörv 5,17) tiltja az önkényes, törv. ellenes emberölést, a ~ot. Az volt a szokás és a régi törv. is azt írta elő, hogy aki embervért ont, annak ember ontsa a vérét (Ter 9,6; Kiv 21,12–14; Lev 24,17; Szám 35,19); a MTörv 19,11 kk. szerint a vének kötelesek voltak a gyilkost a goelnak, a → vérbosszút állónak kiadni. Mint Hammurápi törvénykv.-e, az ÓSz is megkülönböztet szándékos ~ot és véletlen emberölést. Ha valaki nem gyűlöletből, megfontolt szándékkal ütött le embert, hanem pl. csak fellökte, de az illető belehalt, akkor Jahve szentélyébe menekülhetett; de aki szándékosan ölt embert, azt el lehetett, sőt kellett is „hurcolni” az oltártól (Kiv 21,13–14; vö. 1Kir 2,28 kk.). A későbbi törv.-ek (MTörv 19,1–13; Szám 35,9–34) megneveznek az Izr. fiai közül való és az idegen gyilkosoknak ún. → menedékvárosokat, ahol védelmet találhatnak a vérbosszúval szemben, de csak ha előbb érkeztek oda, mint aki vérbosszút kívánt rajtuk állni, és csak addig, amíg a főpap élt (35,22–25; az új főpap vsz. fölmentést, amnesztiát adott, amikor hivatalba lépett). 35,33 kk.: aki szándékosan ölt embert, beszennyezte a földet, amelyet Jahve adott és amelyen Jahve is ott volt népe körében, ezért csak a vér kiontójának vére szolgálhatott jóvátételül. – Az ÚSz a felebaráti szeretettel kapcsolatban foglal állást a ~ kérdésében: Mt 5,21–26; Jn 15,12–17; Róm 12,9–21; Gal 5,13–26.

gyógyítás: A szinoptikus ev.-ok Jézusnak sok csodálatos ~át megőrizték számunkra (→ csoda). Rendszerint úgy került sor ~ra, hogy Jézus találkozott egy-egy beteggel, aki meg szeretett volna gyógyulni, és – hatalmában, irgalmában és segítségében bízva – hozzá fordult kérésével (vö. pl. Mk 1,40 kk.; 5,22 kk.; 7,25 kk.; 32 kk.; 8,22 kk.; 10,46–52). János ev.-ában is találkozunk ~okkal, mégpedig kiemelkedő helyeken (Jn 4,46–54; 5,1–9; 9,1–41). Az a tény, hogy a Jézus ~airól szóló beszámolók a legrégebbi hagyományokhoz tartoznak, másfelől viszont az ev.-ok Jézus ~ait szembeötlően kidomborítják (lásd elsősorban az „összefoglaló” utalásokat Márk ev.-ában: Mk 1,32–34; 3,10–12; vö. Mt 8,16 kk.; 12,15–21; Lk 4,40 kk.), arra enged következtetni, hogy Jézus életéből a betegek ~át nem lehet kikapcsolni. Jézus az orvos, aki azért jött, hogy visszaadja a betegek egészségét (vö. Mk 2,17). A csodának számító ~ok jelentőségét sem racionalista érveléssel, észkokokra hivatkozva nem lehet elhomályosítani (ahogy azt többen megkísérelték vallástört.-i párhuzamokra hivatkozva, elsősorban zsidó és hellén körből), sem elszigetelten nem szabad ezeket szemlélni; ellenkezőleg: figyelembe kell venni fontos szerepüket („Sitz im Leben”). Már a legrégebbi hagyomány tanúsítja, hogy Jézus ~ait már a kezdetek kezdetén is jelnek tekintették: az Isten országa elérése (Mt 12,28 = Lk 11,20; vö. az ördögűzésekkel) és az Isten szeretete jelének, amely Jézus Krisztusban, a Megváltóban öltött testet, ill. nyilatkozott meg (vö. pl. Mt 8,16 kk.; 12,15–21), de a bűnbocsátó hatalom jelét is meglátták benne (Mk 2,2–12), amelyet Isten „embernek adott” (Mt 9,8). Ennek felel meg a leírás módja is: soha sem a beteg v. gyógyulása áll a középpontban, hanem maga Jézus. – Jánosnál különösen kidomborodik Jézus ~ainak jel jellege; a ~ok jelként állnak előttünk, vagyis nem önmagukban van értékük, hanem túlmutatnak magukon, valami másra, arra, amit Jézus minden embernek hozott: a hitre (Jn 4,46–54); arra, hogy az ember tud azon az úton járni, amely maga Jézus (5,1–9; vö. 14,6), a „szemnek világá”-ra (9,1–41, különösen 9,39). – Jézus tanítványainak is adott hatalmat a ~ra (Mt 10,1 = Lk 9,1 kk.; vö. Mk 6,7.13; 3,15; 16,18), így nem meglepő, hogy az ap.-ok is gyógyítottak (ApCsel 3,1–10; 9,32–35; 14,8–10; 28,8–10; vö. Lk 6,17 kk. és ApCsel 5,12–14; 8,7: összefoglalóan sok beteg csodálatos gyógyulásáról). Ezeket a csodákat az ap.-ok Jézus nevében tették, vagyis a megdicsőült Úr erejével vitték végbe (3,6; vö. 3,16; 9,34). – Pál beszél a ~ karizmájáról; különleges kegyelmi ajándék, Isten azoknak adja, akiknek akarja (1Kor 12,9.28.30). Jak 5,13 kk. tanúsítja: mint az ev.-okban, az ap.-oknál is erős hangsúlyt kapott a ~ és a bűnbocsánat közti összefüggés.

gyógyszerész: Csak Sir 38,7–8 említi: munkájával enyhíti a fájdalmat, előmozdítja az egészséget; valójában kenetkészítő.

gyolcs: → lenvászón.

gyom: A bogács és a tövis, a bojtortján és a bozót (Ter 3,18; Iz 5,6; 7,23 kk.) Palesztinában összefoglalóan nagyon sűrű és magas (2 m) növényzetre utalt. Tavasszal ki kellett irtani (Péld 24,30 kk.; vö. Mt 13,7.28 kk.). A mérges konkoly (*Lolium temulentum*) különösen el volt terjedve; a gör. zizania is ezt jelölheti (13,25). A ~ot megszáritva tüzelőnek használták (6,30; 13,30.40 kk.).

gyomor: → has.

gyöngy: A héb. peninim szót a zsidó hagyományban és egyébként is szívesen értelmezik ~nek, jöllehet a ~ fehér, a peninim pedig piros (Siral 4,7), tehát valójában → korall. A héb. ramot szón szintén gyakran értenek ~öt (Jób 28,18; Péld 24,7; Én 27,16), de valójában nem lehet pontosan tudni, mit jelent, s a LXX is másként értelmezi. – Az ÚSz-ben a ~ (gör. margaritesz) nagyon értékes drágaság (vö. Jel 18,12), ezért alkalmas arra, hogy Isten országát jelképezze (Mt 13,45 kk.; 7,6); máskor ékszer a ~ (1Tim 2,9; Jel 17,4; 18,16); a mennyei Jeruzsálem városfalát a kapuk sora úgy fogja ékesíteni, mint egy ~sor (21,21). A héb. dar (Esz 1,6) a. m. ~ház. Én 1,11: a ~ → nyaklánc alkotóeleme.

győzelem: I. Az ÓSz-ben. Amit a dolgok természetes rendjében a ~ föltételeként tartunk számon (bátorság, erő, okosság, pénz), az az ÓSz-ben is megtalálható, de nem kap hangsúlyt: messze mögötte marad annak a meggyőződésnek, hogy a győzelmet Isten adja. Amint a → háború is vallási indítékú vállalkozás, és így szent, úgy a ~ is mindig az Isten győzelmének számít (Kiv 15,1 kk., 21; MTörv 33,29; Bír 5,2 kk.; Zsolt 44,3 kk.; Péld 21,31; 1Mak 3,19). Ezért Izr.-nek nem szabad csüggednie v. félnie (2Krón 20,17; 1Mak 3,22), ehelyett böjtölnie kell és az Úrhoz kiáltania (Kiv 17,11; 2Krón 20,3 kk.; 2Mak 15,21 kk.). A ~ Istené, azért hála, dicsőítés és magasztalás illeti érte (Kiv 15; Bír 5,3 kk.; 1Krón 29,10 kk.; Hab 3,3 kk.). – II. Az ÚSz-ben a ~ és a győztes teol.-i színezetű fogalom, ill. kifejezés. Jézus Krisztus úgy áll előttünk mint a végső idők nagy győztese, az Úr és a Király (különösen a Jel-ben). Utolsó szavát („beteljesedett”), amely a kereszten elhagyta ajkát, és amelyet Jn 19,30 őrzött meg számunkra, diadalkiáltásnak tekinthetjük. Jézus a világot és a Sátánt, a halált és a bűnt győzte le az ÚSz kv.-einek tanúsága szerint. 16,33: „bízatok, mert legyőztem a világot”. Lk 10,18: „Láttam a Sátánt: mint a villám, úgy bukott le az égből”. Jézus lefegyverezte a fejedelemségeket és a hatalmasságokat és diadalmaskodott rajtuk (Kol 2,15). A halál menekülésre kényszerült („a győzelem elnyelte”), „fullánkja”-val, a bűnnel együtt (1Kor 15,55). Krisztus győzelme itt és most még „rejtve van”, de visszavonhatatlan és valóságos: érzékelhető a hatása. A győztes kereszthalálával legyőzte a Sátánt (Jel 5,5 kk.). A feláldozott Bárányt Isten megdicsőítette: minden térdnek meg kell előtte hajolnia (Fil 2,10). Csak a megdicsőült Krisztus bonthatja ki a hétpecsétes kv.-tekeresztet ezzel kezdetét veszi Isten országa végső győzelmének ideje. A megváltottaknak részük van Krisztus győzelmében: a Jel a hűségeseket egyszerűen győzteseknek nevezi, és különféle képekben az örök életet ígéri nekik jutalmul; Pál ap. Krisztus diadalmenetének tagjai közé számítja őket (vö. 2Kor 2,14); Jel 15,2 kk.: a Bárányak, a nemzetek királyának énekét zengik.

győzelmi dal: → ének.

győztes: → győzelem.

gyűjtés: Az ÚSz-ben elsősorban arról a ~ről van szó, amelyet Pál ap. szervezett a Jeruzsálemben élő zsidókeresztények javára, akiket az ottani egyh. előjárói ajánlottak figyelmébe (ApCsel 24,17; Gal 2,10). Ez volt az ap. egyik fő célja 3. missz. útján (Róm

15,25–27,31; 1Kor 16,1–3; 2Kor 8,9 kk.). Pál a ~t a → judaisták ellen folytatott harcában is felhasználta „fegyverül” mintegy a → templomadóval szemben, amely erős köteléknek bizonyult a zsidók körében, másfelől viszont bizonyosságul az ev. egyetemessége mellett. A ~ főleg Korintusban volt eredményes, ebben a gazdag, de az ap.-i munka szempontjából nemcsak nagyon fontos, hanem egyszersmind sok gondot is okozó városban. Minthogy 3. missz. útja után Pál börtönbe került, nem tudta személyesen elvinni és szétosztani az → adományokat, ezért tanítványaira bízta ezt a feladatot. A tanítványok vsz. titokban tettek eleget megbízatásuknak (Félix róm. helytartó kapzsiságától való félelmükben); ez lehet a magyarázata annak is, hogy később nem szerepel a ~ az ÚSz-ben. → alamizsna.

gyülekezeti szabályzat: Az ÚSz bizonyos adalékai alapján föltehető, hogy az ősegyh.-ban az ún. ~ értelmében, tilos volt a rendbontókkal érintkezni (2Tesz 3,6.14 kk.), a megrögzött bűnösöket, ill. a tévtanítókat pedig ki kellett közösitni (1Kor 5,1–5; Mt 18,15 kk.; Tit 3,10; 1Tim 1,20; Jel 2,14 kk., 20). A szabályzat létrejöttében Jézusnak a hagyomány által megöröztetett szavai, ill. ezek értelmezése és gyakorlati alkalmazása is szerepet játszottak (vö. pl. Mt 23,8 kk.); ugyanakkor a zsidó példa (→ Kumrán) is hatott, lásd a bűnösök figyelmeztetésére vonatkozó előírást (18,15 kk.; vö. különösen 1QS V,24–VI,1; CD IX,2–8).

gyűlölet: I. Az ÓSz-ben a ~ körébe tartozó fogalmakra a sn tő utal, de az ellenséget csak a költői nyelvben jelöli sn töből képzett szó, a közkeletű kifejezés a srr ('ellene dolgozni') tő származéka v. egy olyan szó (ojeb), amely egyébként csak az akkádban fordul elő. A héb. szó azon túlmenően, amit a magyarban a gyűlöl ige kifejez, más jelentéselemeket is tartalmaz. Így gyilkosság esetében megvizsgálták, hogy vajon akaratlanul ölte-e meg a gyilkos áldozatát, v. ~ből, azaz szándékosan (MTörv 4,42). A férfi a feleségei közül az egyiket szerethette, a másikat gyűlölhette (21,15–17: a héb.-ben), mert a gyűlöl ige csak a kisebb mértékű szeretetre utalt, ennek megfelelően a gyűlölt asszony is csupán 'mellőzött feleség' volt. Valójában csak az embertársát gyűlölte az ósz-i ember, jöllehet ezt a törv. tiltotta (Lev 19,17 kk. és a bölcsességi kv.-ek, amelyek olykor a ~ következményeire is utalnak). A ~nek különféle okai lehettek: személyes rosszindulat, politikai ellentét (Dán 4,16) v. az embertárs bűnössége. A testvér ~ét különösen elítélték, kivált a rabbinista irodalomban. A bűnösök gyűlölték az igazat, ahogy azokból a zsoltárokból kikövetkeztethető, amelyekben a zsoltáros Istent kéri, szabadítsa meg ellenségeitől. A bűnösök azért is gyűlölnek az igazat, mert Istent gyűlölnek: nem tartják meg Isten parancsait és üldözik azokat, akik Istent szolgálják. Az igazak viszont a bűneik, a gonoszságuk miatt gyűlölnek a bűnösöket (→ átokzsoltárok). – Antropomorfizmusként Jahvének is ~et tulajdonítottak. Elsősorban a bálványimádást gyűlölte Jahve (MTörv 12,31) és a hamis kultuszt (pl. Ám 5,21). A bölcsességi irodalomban Isten főleg a gonoszokat és a gőgösöket gyűlöli (vö. Péld 6,16–19), nekik megfizet Isten-ellenes magatartásukért. – 2. Az ÚSz-ben a gör. miszein az ósz-i jelentést fejezi ki. Senki sem szolgálhat két úrnak, mert az egyiket szeretni fogja, a másikat gyűlölni (Mt 6,24; vö. Lk 16,13); aki elkötelezi magát Krisztusnak, annak gyűlölnie kell a családját, sőt saját magát is (Mt 10,37); Róm 7,17: „amit gyűlölök (= ami nincs szándékomban), azt teszem”. Jézus szembeállítja a ~et megengedő régi törv.-vel az új törv.-t, amely tiltja a ~et; pontosabban: azt a mindennapi magatartást, amely a Lev 19,17 kk. kiforgatásából következett, és az általa tanított tökéletes magatartást, amelynek az ellenség szeretetében kellett megnyilvánulnia (Mt 5,43–48; vö. Tit 3,3). A testvér~ tilalma János számára magától értetődött (1Jn 2,9.11; 3,15; 4,20 kk.). Jel 2,6: Jézus gyűlöli a nikolaitákat és helyesli, hogy az efezusiak is gyűlöljék őket. Ezért a Zsid 1,9 jogosan vonatkoztatja Jézusra a Zsolt 45,8 szavait: szereted az igazságot, gyűlölöd a jogtalanságot (vö. Júd 23). Azoknak, akik Jézust követik, ~ben lesz részük; nem azért, mintha felforgatnák a rendet v. vétenének a hatalom ellen, hanem egyszerűen Jézus nevéért (Mt 10,22; 24,9; Lk 6,22). Jn-ban, ahol a szeretet központi kérdés, magától értetődően a ~ is élesebb megvilágításba kerül. Mivel Isten világosság és szeretet, a világ (kozmosz)

sötétség és ~; mivel Jézus a szeretetet tanítja, az, aki gyűlöl, bűnös, s a bűnös nem is képes egyébre, mint ~re – a bűn és a ~ csaknem azonos (Jn passim; 1Jn 2,9–11; 3,13–15). – Isten ~ét csak a Róm 9,13 említi, ahol Pál ap. az Írást idézi: Jákobot szerettem, Ézsaut gyűlöltem (= mellőztem; Mal 1,2 kk.), annak bemutatására, hogy Isten szabadon választja ki az embereket a → megigazulásra. → szeretet.

gyümölcsfa: → fa.

gyűrű: Karika alakú ékszert az ujjukon, a lábukon, a karjukon (→ karperec), az orrukban és a fülükben viseltek az ókorban Lábkarikákat férfiak és nők egyaránt viseltek a kései bronz-, ill. a vaskortól fogva; az ÓSz-ben ekes a lábkarika héb. neve (Iz 3,18). Az orrkarika is kedvelt ékszer volt, héb. neve: nezem és hah (Ter 24,22.30.47: egy fél sékel értékű arany orrkarika, ajándék Rebekának; Iz 3,21; Ez 16,12: Jahve menyasszonyának, Jeruzsálemnek ékességül); arra is felhasználták, hogy valakit megfosszanak szabadságától (2Kir 19,28; Iz 37,29; Ez 19,4.9 stb.). Anyaga a legtöbbször arany, de más fémből is készülhetett. Lehetséges, hogy az ásatások során felszínre került karikák jó része orrkarika volt, nem fülbevaló. Az ÓSz-ben a fülbevaló héb. neve éppúgy nezem volt, mint az orrkarikáé, de nevezték agilnak (Szám 31,50: a midianitáktól zsákmányolták; Ez 16,12: Jahve menyasszonyának, Jeruzsálemnek ékességül) és netifotnak is, ami a. m. 'kis csepp, cseppecske', így föltehető, hogy gyöngyből v. hasonlóból volt; arany fülbevalót a midianitáktól zsákmányoltak (Bír 8,26). ~t (héb. tabbaat) férfiak és nők egyaránt viseltek (Kiv 35,22 és Szám 31,50: aranyból); a nők ékszerként (Iz 3,21), a férfiak inkább pecsét~nek (Ter 41,42); a pecsét~t sokszor egyszerűen → pecsétnek nevezték (pl. Ag 2,23: az eredetiben).